ДОНИШГОҲИ ТЕХНОЛОГИИ ТОҶИКИСТОН

ВБД: 338 (072.8)

Бо ҳуқуқи дастнавис

СУЛТОНОВ АБДУРАҲМОН НЕЪМОНОВИЧ

БАЛАНД БАРДОШТАНИ САМАРАНОКИИ РАВАНДҲОИ САРМОЯГУЗОРӢ БА СОҲАИ ХИЗМАТРАСОНИҲОИ ТАҲСИЛОТИ ОЛИИ КАСБӢ ДАР ТОҶИКИСТОН

АВТОРЕФЕРАТИ

диссертатсия барои дарёфти дараҷаи илмии
номзади илмҳои иқтисодӣаз рӯи ихтисоси 08.00.05.02 – Хизматрасонӣ дар соҳаҳои илм, маориф ва иҷтимоиёт

Душанбе – 2025

Диссертатсия дар кафедраи иқтисодиёт ва идораи Донишгоҳи технологии Тоҷикистон иҷро карда шудааст.

Роҳбари илмӣ: **Тошматов Маҳмуд Неъматович** - номзади илмҳои иқтисодӣ, и.в. профессор, муовини аввал-мувоини ректор оид ба таълим ва идораи сифати таҳсилоти Донишгоҳи технологии Тоҷикистон

Муқарризони расмӣ: **Қодирова Заррина Ҳалимовна** - доктори илмҳои иқтисодӣ, профессори кафедраи иқтисодиёт ва ташкили соҳибкории Донишгоҳи давлатии тиҷорати Тоҷикистон;

Ойматов Бахтиёр Шорахматович - номзади илмҳои иқтисодӣ, и.в., дотсенти кафедраи баҳисобгирии бухгалтерӣ, таҳлил ва аудити Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи Садриддин Айнӣ.

Муассисаи пешбар: **Донишгоҳи байналмилалии сайёҳӣ ва соҳибкории Тоҷикистон**

Химояи диссертатсия «14» марти соли 2025, соати 10^{00} дар ҷаласаи Шурои диссертатсионии 6D.КОА-014 назди Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон баргузор мегардад. Суроға: 734067, ш. Душанбе, кӯчаи Нахимов 64/4, E-mail: faridullo72@mail.ru. Телефони котиботи илмӣ (+992) 935730010.

Бо диссертатсия ва автореферат дар китобхонаи Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон ва тавассути сомонаи www.tgfeu.tj шинос шудан мумкин аст.

Автореферат санаи « » _________________ соли 2025 тавзеъ шудааст.

Котиби илмии шурои диссертатсионӣ, номзади илмҳои иқтисодӣ **Убайдуллоев Ф.К.**

МУҚАДДИМА

Мубрамии мавзуи таҳқиқот. Дар замони имрӯза вазъи иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз сатҳи самаранокии фаъолияти корхонаю муассисаҳо, ки аз рӯи намуди фаъолият, иҷрои вазифаҳо ва шаклҳои ҳуқуқию – ташкилиашон фарқ мекунанд алоқамандии зич дорад. Таҳаввулоти рушди иқтисодиёт ва таҷрибаи давлатҳои тараққи карда нишон медиҳад, ки дар давраи дарозмуддат самаранокии иқтисодиёти ҷумҳурӣ бештар аз фаъолияти муассисаҳо ва ташкилотҳое, ки ба масъалаҳои иҷтимоӣ машғул мебошанд вобастагии назаррас дорад. Дар ҳолати набудани шароит барои фаъолияти ин гуна ташкилотҳо самаранокии соҳаҳои гуногуни иқтисодиёти миллӣ коҳиш меёбад. Фаъолияти инсоният дар асри XXI ба натиҷаҳои баланди пешравиҳои илмӣ-технологӣ, ки сарчашмаи асосии рушди иқтисодиёти миллӣ дониста мешаванд, ҳамоҳангӣ дорад. Бинобар ин, аз рӯи тартиботҳои муосир бояд иқтидори шахсият, ки ивазкунандаи меъёри баҳодиҳии самараи фаъолияти истеҳсолӣ ва идоракунӣ дониста мешавад, кушода шавад.

Дониш дар рушди ҷомеаи имрӯза як захираи калидӣ дониста шуда, пешсафтар аз нақши дигар омилҳои молиявӣ ва меҳнатии рушди иқтисодиёт: захираҳои моддӣ ва таббиӣ дониста шудааст. Ин омили асосии пешрафти ҷомеа дар Паёми Асозгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон чунин дарҷ гардилдааст «Фаромӯш набояд кард, ки пешрафти давлат ва ояндаи ободи Ватан аз сатҳи донишу маърифатнокии мардум вобастагии мустақим дорад»[1].

Сатҳи саводнокӣ, баланд бардоштани он ба иқтидори зеҳнӣ ва сатҳи кордонии таъсир расонида, самаранокии ҳама намуди фаъолияти ҷомеаро таъмин менамояд. Нақши асосиро дар ин самт соҳаи маориф, махсусан соҳаи таҳсилоти олии касбӣ мегирад. Бинобар ин, ба талаботи муосир мувофиқ сохтани соҳаи таҳсилоти олии касбӣ иҷрои як қатор вазифаҳои муҳимро талаб менамояд.

Дар шароити имрӯза рушди соҳаи хизматрасониҳои таҳсилоти олии касбӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ба сармоягузории иловагӣ эҳтиёҷ дошта, рушди минбаъдаи он аз самаранок истифодабарии захираҳои молиявӣ вобагӣ дорад. Ҳолати муосири соҳаи хизматрасониҳои таҳсилоти олии касбии мамлакат муайянкунандаи муҳимтарин мушкилоти рушди усулҳои иқтисодии идоракунӣ ва сармоягузорӣ ба ин соҳа мебошад. Бартараф кардани як қатор мушкилоти ҳаётан муҳим барои ҷомеи муосири Тоҷикистон бо роҳи илман асоснок кардани чараёнҳо ба даст оварда мешавад.

Баланд бардоштани сифати хизматрасониҳои таҳсилоти олии касбӣ ва бо талаботи муосири бозори меҳнат ҷавобгӯ будани мутахассисон, касбияти омӯзгорон, базаи моддӣ-техникии муассисаҳои олии касбӣ, зарурати объективии ҷустуҷӯи сарчашмаҳои мувофиқи буҷетӣ ва ғайрибуҷетии маблағгузории муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ ва баланд бардоштани

[1] Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи самтҳои сиёсати дохилӣ ва хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон» ш. Душанбе, 23.12.2022 саҳ. 35.

самаранокии онҳо яке аз масъалаҳои муҳими мавзӯи рисолаи таҳқиқотӣ дониста шудааст.

Дарачаи таҳқиқи мазуи илмӣ. Равандҳои сармоягузорӣ ва хусусиятҳои хоси ҷолибнокии онҳо дар соҳаи таҳсилоти олии касбӣ дар корҳои илмии олимон – иқтисодшиносони ватанӣ инъикос ёфтаанд, аз ҷумла: Катаев А.Ҳ., Комилов С.Ҷ., Қаюмов Н.Қ., Назаров Т.Н., Раҳимов Р.К., Саидмуродов Л.Ҳ., Тошматов М.Н., Усманова Т.Ҷ., Шарифов З.Р., Ҷураева А., Солиева М.Х., Фақеров Ҳ.Н. ва дигарон мавриди омӯзиш қарор дода шудаанд.

Нақши сармоягузориҳо дар рушди хизматрасониҳои соҳаи таҳсилоти олии касбӣ ва навсозии соҳаи таълимот дар шароити дигаргуншавии иқтисодиёт дар асарҳои олимони рус ба мисли, Андрианова Ю.О., Генцова А., Денисова О.В., Журавлева Г.П., Зимина Е.В., Кошев П.Д., Магомедова Ҷ.Х., Молчанов И.Н., Полежаева Г.Т., Степанова О.М., Щетинина В., Халин В.Г. ва дигарон мавриди омӯзиш қарор гирифтаанд.

Масъалаи баланд бардоштани самранокии сармоягузорӣ ба соҳаи хизматрасониҳои таҳсилоти олии касбӣ аз ҷониби олимони гуногуни Шарқ низ таҳқиқ шудаст, ки муҳимтарин ҷанбаи асарҳои онҳо дар фароҳам овардани фазои мусоиди сармоягузорӣ ва таъсири он ба баланд бардоштани сифати таълим равона шудааст. Рушди табиати равандҳои сармоягузорӣ дар асарҳои олимони машҳури илми иқтисод Маркс К., Смит А., Сэя Ж.Б., Риккардо Д., Пигу А., Милл, Д.С., Маршалл А. ва дигарон оварда шудаанд, ки яке аз аввалин фаҳмишҳо оид ба сармоя ва сармоягузорӣ дониста шудаанд.

Новобаста ба таҳқиқотҳои гузаронидаи олимон ва натиҷаҳои назарраси онҳо дар самти мазкур боз мушкилотҳое мавҷуданд, ки баррасии онҳо ҳанӯз ҳам назаррас намебошанд. Муҳимтарин масъалаи мазкур ин муайян намудани манбаҳои имконпазири сармоя ва ба ин васила афзун намудани равандҳои сармоягузорӣ ба хизматрасониҳои соҳаи таҳсилоти олии касбӣ ба ҳисоб меравад. Чунин ҳолати мазкур мақсад, вазифа ва самти рисолаи диссертатсионии мо ба шумор меравад.

Робитаи таҳқиқот бо барномаҳо (лоиҳаҳо) ва мавзуъҳои илмӣ. Мавзӯи таҳқиқоти диссертатсионӣ дар доираи барномаҳои рушди иҷтимоӣ-иқтисодӣ тасдиқшудаи давлатӣ, Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030, Барномаҳои давлатии таъмини муассисаҳои таълимӣ-илмӣ ҷумҳурӣ бо кабинетҳои фаннӣ, озмоишгоҳҳои таълимӣ, илмӣ-таҳқиқотӣ, ки ба консепсияи рушди таҳсилоти олӣ дар Ҷумухрии Тоҷикистон ва консепсияи таҳсилоти Ҷумҳурии Тоҷикистон мувофиқат мекунанд, иҷро гардидааст.

ТАВСИФИ УМУМИИ ТАҲҚИҚОТ

Мақсади таҳқиқот - аз омӯзиши хусусиятҳои хоси назариявӣ ва амалии тезонидани равандҳои сармоягузорӣ ба соҳаи хизматрасониҳои таҳсилоти олии касбӣ дар Тоҷикистон ва таҳияи тавсияҳову пешниҳодҳо доир ба афзун намудани сармоягузориҳо ва самаранокии он вобаста мебошад.

Вазифаҳои таҳқиқот. Дар мувофиқа ба мақсади гузошта ҳалли вазифаҳои зерин гузошта шуд:

- таҳқиқӣ моҳияти иқтисодӣ, сарчашмаҳо ва сохтори сармогузориҳо;

- таҳлили ҷолибияти сармоягузорӣ ба соҳаи хизматрасониҳои таълимӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон;
- баҳодиҳии фондҳои асосӣ ва таъмини маблағгузорӣ соҳаи (ТОК) дар Ҷумҳурии Тоҷикистон;
- афзуннамоии самаранокии маблағгузории воситаҳои буҷетӣ дар соҳаи хизматрасониҳои таълимӣ;
- ҳисоби самаранокии маблағгузориҳои давлатӣ ба соҳаи хизматрасониҳои (ТОК);
- коркарди пешниҳодҳо барои баланд бардоштани самаранокии равандҳои сармоягузориҳо ба соҳаи (ТОК).

Объекти таҳқиқот. Ба сифати объекти рисолаи таҳқиқотӣ диссертатсионӣ муассисаҳои хизматрасон дар соҳаи таҳсилоти олии касбии Ҷумухрии Тоҷикистон интихоб гардидаанд.

Мазуи таҳқиқот. Низоми муносибатҳои иҷтимоӣ-иқтисодие, ки дар низоми таҳсилоти олии касбӣ барои баланд бардоштани самаранокии равандҳои сармоягузорӣ ба вуҷуд меоянд интихоб шудааст.

Фарзияи таҳқиқот аз он иборат аст, ки баланд бардоштани самаранокии равандҳои сармоягузорӣ ба хизматрасониҳои соҳаи ТОК ба тайёркунии мутахассисон ба ҳама соҳаҳои хоҷагии халқ ва қонеъ намудани талаботи бозори меҳнат алоқамандии зич дошта, дар таъмини рушди бемайлони иқтисодиёт нақши хеле зиёд дорад.

Таҳқиқоти масъалаи мазкур имкони нишон додани мушкилотҳоро дар муайян намудани равандҳои асосии баланд бардоштани самаранокии сармоягузориҳо ба соҳаи хизматрасониҳои таълимӣ додааст.

Асосҳои назариявии таҳқиқотро асарҳои муҳмими олимони хориҷӣ ва тоҷик, дастовардҳои илмии намояндагони мактабҳо ва равандҳои гуногун оид ба мавзуи диссертатсионӣ, нашриётҳо дар матбуоти даврӣ, конфронсҳои илмӣ-амалии ҷумҳуриявӣ ва байналмилалӣ, санадҳои амалкунандаи қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки ба соҳаи сармоя ва фаъолияти сармоягузорӣ алоқаманданд ташкил медиҳад.

Асосҳои методологии таҳқиқот дар раванди таҳқиқот вобаста ба вазифваҳои иҷрогардида усулҳои гуногун, ба монанди усулҳои логистикӣ, системавӣ, регрессионӣ-коррелатсионӣ, муқоисавӣ ва таҳлилҳои иқтисодӣ-оморӣ истифода бурда шудаанд.

Сарчашмаи маълумотро санадҳои меъёрӣ-ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон, гузоришҳо ва Паёмҳои Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон, маводҳо ва ҳисоботҳои Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон, Вазорати молияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, Бонки миллии Тоҷикистон, Агентии омори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, иниститутҳои байналхалқии молиявӣ, натиҷаҳои таҳлиливу хулосаҳои институтҳои давлатӣ, таҳқиқоти муҳаққиқони ватанию хориҷӣ, таҷрибаи давлатҳои пешрафта ташкил медиҳанд.

Пойгоҳи таҳқиқот. Диссертатсия дар кафедраи иқтисодиёт ва идораи Донишгоҳи технологии Тоҷикистон иҷро гардидааст.

Навгониҳои илмии таҳқиқотӣ аз муайян намудани тамоюл ва хусусиятҳои сармоягузорӣ ба соҳаи хизматрасониҳои таълимӣ ва коркарди минбаъдаи масъалаҳои назариявӣ ва методологии ҷалб ва баланд бардоштани нақши сарчашмаҳои гуногуни маблағгузорӣ барои таъмини сифати тайёр кардани мутахассисон ва ба ин васила таъмини рушди босуботи иқтисодиёти кишвар иборат мебошад:

1. Аҳамият ва бартарияти соҳаи хизматрасониҳои ТОК ва нақши он дар рушди иқтисодиёт, ки асоси талабот ва самтҳои муҳимтраини пешрафти ҷомеи муосир мебошад, нишон дода шуд, моҳияти иқтисодии сармоягузорӣ ва фаъолияти сармоягузорӣ дар соҳаи таҳсилоти олии касбӣ, муқаррароти муаллифӣ доир ба мафҳуми сармоя ва сармоягузорӣ нишон дода шудааст, бори аввал моҳияти равандҳои сармоягузорӣ дар соҳаи таҳсилоти олии касбии Ҷумуҳрии Тоҷикистон бо назардошти тамоми мушкилот ва хусусиятҳои хосашон, ки яке аз муҳимтарин масъалаи пешрафти ин соҳа дониста мешаванд, мавриди таҳқиқ қарор гирифтаанд. Ҳамзамон усулҳои муосири муайянкунии самаранокии сармоягузорӣ ба соҳаи таҳсилоти олии касбӣ нишон дода шудааст;
2. Асосонок карда шудааст, ки барои мувозинатии рушди иқтисодиёти мамлакат истифодаи самараноки сармоягузориҳои ба низоми хизматрасониҳои ТОК равона гардида хело зарур дониста мешавад, зеро шароит барои муассисаҳои таълимӣ дар тайёркунии мутахассисони баланд ихтисос, рақобатпазир чи дар сатҳи маҳаллӣ ва чи дар сатҳи байналмилалӣ фароҳам меоранд;
3. Хусусиятҳои хоси сармоягузориҳо ба низоми таҳсилоти олии кабии ҶТ дар шароитҳои нави иҷтимоӣ-иқтисодӣ дар асоси таҳлили таҷрибаи давлтҳои пешрафта муайян карда шуда, модели сарчашмаҳои асосии сармоягузорӣ ба соҳаи таҳсилоти олии кабӣ таҳия гардида, инчунин нақши сармояи инсонӣ дар сохтори бойгарии миллӣ нишон дода шудааст;
4. Аввалин маротиба илман асосноккунии самаранокии сармоягузориҳо дар соҳаи таҳсилоти олии кишвар вобаста аз маълумотҳои мавҷуда бо истифодаи меъёрҳои муосир мавриди омӯзиш қарор дода шудааст. Инчунин бо роҳи муосир муҳлати хароҷотбарорӣ ва даромаднокии сармоягузориҳо ба соҳаи таҳсилоти олии кишвар муайян карда шуд. Ҳамзамон фонҳои асосӣ ва сатҳи истифодабарии онҳо ҳамчун объекти асосии сармоягузорӣ дар соҳаи хизматрасониҳои таҳсилоти олии касбии малакат баҳогузорӣ карда шуд;
5. Омилҳои асосие, ки ба самранокии низоми сармоягузорҳо соҳаи ТОК дар шароити норасогии сарчашмаҳои буҷетӣ таъсир мерасонанд, муайян карда шуд. Зарурати ҷолибнокии сарчашмаҳои ғайрибуҷетии маблағгузорӣ дар соҳаи ТОК, ки нақши муҳимро дар рушди ин соҳа мебозанд асоснок карда шудааст;
6. Илман асосноккардани диверсификатсияи сохтори хароҷоти соҳаи ТОК дар шароити дигаргуншавии иқтисодиёт мавриди омӯзиш қарор гирифта,

собит гардид, ки диверсификатсияи хароҷот зарурияти хос барои самарнок истифодабарии маблағгузориҳо ба ин соҳа дорад.

Нутаҳои ҳимояшавандаи рисолаи диссертатсионӣ:

1. Назарияи муаллифии «сармоягузорӣ» ва гурӯҳбандии онҳо пешниҳод гардидааст;

2. Сифати тайёркунии мутахассисони баландихтисоси рақобатпазир дар сатҳи миллӣ ва байналмилалӣ баҳогузори карда шудааст;

3. Вазъи муосири сармоягузорӣ ба соҳаи хизматрасониҳои таҳсилоти олии касбӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар марҳилаи муосир баҳодиҳӣ гардид;

4. Дар асоси истифодаи усули даромади софи холис (NPV) муҳлати баргардонидани сармоягузорӣ ба соҳаи хизматрасониҳои таҳсилоти олии касбӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон муайян карда шудааст;

5. Вобастагии ҳаҷми умумии маҷмӯи маҳсулоти дохилӣ аз ҳаҷми маблағгузориҳо ба соҳаи хизматрасониҳои таҳсилоти олии касбӣ дар иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳлил ва баҳодиҳӣ гардида, пешниҳод карда шудааст;

6. Роҳҳои баланд бардоштани истифодаи самараноки сармоягузориҳо ва диверсификатсияи хароҷот дар соҳаи хизматрасониҳои таҳсилоти олии касбӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳия гарида пешниҳод шудааст.

Аҳамияти назариявӣ-амалии таҳқиқот. Хулосабандиҳо ва тавсияҳое, ки ҳангоми таҳқиқи рисолаи диссертатсионӣ ба даст оварда шудаанд, метавон барои баланд бардоштани босамарии равандҳои сармоягузорӣ дар хизматрасониҳои гуногуни муассисаҳои соҳаи таҳсилоти олии касбӣ новобаста аз шакли моликияташон истифода намуд. Ҳама натиҷаҳои бадасомадаи таҳқиқот ба уновонҷӯ имкони баҳодиҳии маҷмуии тартиботи назариявии мукаммалгардонӣ ва баланд бардоштани самаранокии равандҳои сармоягузориҳоро ба соҳаи хизматрасониҳои таҳсилоти олии касбӣ додааст.

Дараҷаи эътимоднокии натиҷаҳои таҳқиқотро дар навбати аввал истифодаи дурусти маълумотҳои оморӣ ва воқеънигории маълумотҳо дар бораи объект ва мавзӯи таҳқиқот, истифодаи иттилоот дар бораи самаранокии равандҳои сармоягузорӣ ба соҳаи хизматрасониҳои таҳсилоти олии касбӣ тасдиқ менамоянд. Ҳама натиҷанокии таҳқиқоти гузаронида ба муҳаққиқ имконияти баҳодиҳии ҳамаҷонибаи тартиботи мавҷудаи назариявиро оид ба мукаммалгардонии афзун намудани самаранокии равандҳои сармоягузорӣ ба соҳаи хизматрасониҳои таҳсилоти олии касбӣ додааст.

Мутобиқати диссертатсия бо шиносномаи ихтисоси илмӣ. Кори диссертатсионӣ ба бандҳои зерини Шиносномаи ихтисосҳои КОА назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз рӯи ихтисоӣ 08.00.05.02– Хизматрасонӣ дар соҳаҳои илм, маориф ва иҷтимоиёт; 8. Баланд бардоштани самаранокии истифодаи афзорҳои бозорӣ дар соҳаи хизматрасонӣ дар соҳаҳои илм, маориф ва иҷтимоиёт; 11. Арзиши аслии молҳо ва хизматрасониҳо дар соҳаҳои илм, маориф ва иҷтимоиёт; 12. Методология ва афзорҳои муайян намудани нарх ба маҳсулот ва хизматрасониҳои илмӣ, таҳсилотӣ ва иҷтимоӣ; 16. Таҳкими иқтидори иқтисодиву иҷтимоии хизматрасониҳо дар соҳаҳои илм, маориф ва

иҷтимоиёт; 18. Маблағгузории бахши хизматрасонӣ дар соҳаҳои илм, маориф ва иҷтимоиёт; 19. Рушди ҳамкориҳои муассисаҳои илм, маориф ва иҷтимоиёт бо субъектҳои соҳаҳои дигари иқтисодиёт.

Саҳми шахсии довталаби дараҷаи илмӣ дар таҳқиқот. Ҳама марҳилаҳои иҷрои нақшаи кори диссертатсия, ки аз таҳияи мавзуъ, асосноккунӣ ва мубрамии он, инчунин мақсад ва вазифаҳои таҳқиқот иборатанд, бо иштироки бевоситаи муаллиф анҷом дода шудаанд. Муаллиф кӯшиш кардааст, ки дар таҳия ва асосноккунии самтҳои асосии самаранок истифодабарии равандҳои сармоягузорӣ ба соҳаи хизматрасониҳои таҳсилоти олии касбӣ дар Тоҷикистон, ҷамъоварӣ ва таҳлилу баҳодиҳии маълумотҳои оморӣ дар соҳаи мазкур саҳми назариявӣ гузорад.

Тасвиб ва амалисозии натиҷаҳои диссертатсия. Муқаррароти асосӣ ва натиҷаҳои таҳқиқот, ки дар диссертатсия оварда шудаанд, дар конфронсҳои илмӣ-амалии байналмилалӣ, ҷумҳуриявӣ, семинарҳо ва мизҳои мудаввар, ки дар солҳои 2019-2023 баргузор гардида буданд, аз ҷониби муаллиф маърӯза гардидаанд, аз ҷумла "Масъалаҳои таъмини самаранокии ҳамбастагии илм ва истеҳсолот" (ш. Душанбе 2020), "Самтҳои молиявии саноаткунонии босуръати Ҷумҳурии Тоҷикистон" (ш. Душанбе 2022)

Интишороти натиҷаҳои диссертатсия. Аз рӯи маводи кори диссертатсионӣ аз ҷониби муаллиф 8 мақола дар ҳаҷми умумии 2,67 ҷ.ч. чоп гардидааст, ки аз инҳо 4 мақола дар маҷаллаҳои тақризшавандаи КОА назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба қайдгирифта, нашр шудаанд.

Сохтор ва ҳаҷми диссертатсия. Кори диссертатсионӣ аз муқаддима, се боб, хулоса, рӯйхати адабиёти истифодашуда бо 162 номгӯ иборат буда, дар маҷмуъ 169 саҳифаи матни компютериро ташкил додааст. Диссертатсияи мазкур 28 ҷадвал, 6 расм ва 6 диаграммаро дар бар мегирад.

ҚИСМИ АСОСИИ ТАҲҚИҚОТ

Дар "Муқаддима"-и рислаи диссертатсионии мазкур аҳамият ва муосир будани мавзуи таҳқиқоти асоснок карда, мақсад, вазифаҳо, предмет ва объекти таҳқиқот муайян карда шуда, навовариҳои илмӣ, баррасии рисола ва муҳимияти амалии натиҷаҳои бадастомада, тавзеҳ шудаанд.

Дар боби аввали рисолаи диссертатсионӣ "**Асосҳои назариявии таҳқиқи самаранокии сармоягузорӣ ба соҳаи хизматрасониҳои таҳсилоти олии касбӣ**" Таҳқиқи асосҳои назариявии моҳияти иқтисодии сармоягузорӣ, аҳамияти соҳаи хизматрасониҳои таълимӣ, алалхусус ТОК дар рушди иҷтимоӣ-иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ақидаҳои олимони иқтисодшинос оид ба соҳаи маориф, ҳамчун соҳаи асосии ташкилкунандаи сармояи инсонӣ, усулҳои муайянкунии самаранокии сармоягузориҳо ба соҳаи хизматрасониҳои таълимӣ баррасӣ шудааст.

Таҳқиқи мавзуъ имкон дод, ки натиҷаи таҳқиқоти муҳаққиқони гуногунро оид ба моҳияти сармоя ва сармоягузорӣ омӯхта шаванд (ҷадвали 1). Вобаста ба ин таҳқиқотҳо муайян карда шуд, ки дар илми имрӯза моҳияти умумӣ ё ягона оид ба моҳияти сармоягузорӣ вуҷуд надорад.

Ҷадвали 1. - Шарҳи мафҳуми сармоягузорӣ аз ҷониби олимони ватанию хориҷӣ

Муаллиф	Мафҳум
Адам Смит	"сармоягузорҳо ҳамчун воситаи асосии ташкили ҷараёнҳои истеҳсолӣ мебошанд".
Карл Маркс	"сармоя ин арзишест, ки бавуҷудорандаи арзиши иловагӣ мебошад".
Ҷон Кенс	"сармоягузорӣ – ин зиёдшавии ҷории арзиши сармоя дар натиҷаи фаъолияти истеҳсолӣ дар ҳамин давра буда, ҳамон қисмати даромаде мебошад, ки дар давраи ҷорӣ барои истеъмолот истифода бурда нашудааст"
У. Шарп	"сармоягузорӣ ин дасткашиндан аз истифодаи маблағҳо имрӯз ба хотири дар оянда зиёд намудани онҳо мебошад"
Игонина Л.Л.	"сармоягузориҳо – ин низоми муносибатҳои иқтисодӣ буда ба ҳамон арзише, ки ба фондҳои асосӣ аз лаҳзаи ҷалби воситаҳои пулӣ то лаҳзаи талофии онҳо пешпардохт шудааст алоқаманд мебошанд"
В.В. Ковалев	**"**сармоягузориҳо ин воситаҳои пулии худие фаҳмида мешаванд, ки дар якчанд намуди дороиҳо гузошта мешаванд"
Видяпина В.И. Добрынина А.И.	**"**зиёдшавии ҳаҷми истеҳсолот аз ҳисоби афзоиши омилҳои сармоя сармоягузорӣ номида мешавад**"**
Қонуни Ҷумҳури Тоҷикистон «Дар бораи сармоягузорӣ»	**"сармоягузорӣ** - аз ҷониби сармоягузор дар шакли дороиҳои моддӣ ва ғайримоддӣ гузоштани сармоя дар ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон бо мақсади гирифтани фоида"
Раҳимов.Р.К.	"сармоягузориҳо ин ҳама харҷҳо барои харидани мошинҳо ва таҷҳизотҳо, амалигардонии корҳои сохтмонию васлкунӣ, тағйирдиҳии захираҳо ва ғайраҳо мебошанд"
Тошматов М.Н. Дадоҷонова Н.М.	"сармоягузорҳо ин ҷараёнҳое мебошанд, ки аз тавсифи сифати ва миқдории он ҳалли масъалаҳои муҳими иҷтимоӣ, шароити меҳнат, сатҳи зиндагии аҳолӣ, иқтидори истеҳсолии давлат, самаранок ташкилкунии он, сохтори соҳавӣ ва такористеҳсоли истеҳсолоти ҷамъиятӣ алоқаманди зич доранд"
Узакова Г.М.	"сармоягузорӣ гуфта ин хароҷоти субъектони иқтисодиётро ба амволи ҳақиқӣ, моликияти зеҳнӣ ва дороиҳои молиявӣ мефаҳманд, ки оварандаи натиҷаҳои мусбӣ ё манфӣ дар давоми вақт дар шакли даромад ё зарар мебошанд"

Сарчашма: таҳияи муҳаққиқ дар асоси назарияҳои омӯхташуда.

Масъалаҳои гузоштаи таҳқиқот муайян кард, ки новобаста аз оне ки дар самти самаранокии равандҳои сармоягузорӣ ба соҳаи хизматрасониҳои таҳсилоти олии касбӣ корҳои зиёд карда шудаанд, аммо боз ҳам вобаста ба таъсири технологияҳои нави таълимӣ таҳқиқотҳои пурратаро талаб мекунад. Аз ин нуқтаи назар, муҳимтарин масъалаи таҳқиқот истифодаи усулҳои муосири муайянкунии самарнокии равандҳои сармоягузорӣ ба соҳаи хизматрасониҳои таҳсилоти олии касбӣ мебошад. Таҳқиқот нишон дод, ки асоси самаранокии равандҳои сармоягузориро дар соҳаи хизматрасониҳои таҳсилоти олии касбӣ сиёсати иҷтимоии давлат таъмин карда метавонад. Сармоягузорӣ ба соҳаи хизматрасониҳои таҳсилоти олии касбӣ раванди хело мураккаб дониста

шудааст. Бинобар ин муаллиф моҳияти сармоягузориро бо назардошти тамоми равандҳои омӯхташуда маънидод намудааст.

Ба ақидаи муаллиф “сармоягузорӣ маҷмӯи арзишҳои пулӣ, молӣ ва интеллектуалиро дар худ нишон дода, дар тадбиқи барномаҳо ва лоиҳаҳои истеҳсолӣ, тиҷоратӣ, иҷтимоӣ, илмӣ, фарҳангӣ бо мақсади афзун намудани сармояи ҳақиқии ҷомеа ва самаранокии истифодаи он гузошта шуда, дорои натиҷаи афзудани фоидаи (даромад) субъектони иқтисодӣ ва ё бадастории самараи мусбии иҷтимоиву экологӣ мебошад”.

Инчунин дар диссертатсия муҳаққиқ нақши соҳаи хизматрасониҳои таҳсилоти олии касбиро дар рушди иҷтимоӣ-иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон нишон додааст. Дар ин зербоб аҳамияти хизматрасониҳои соҳаи маориф дар тамоми соҳаи хоҷагии халқ, инчунин ақидаи олимони ватаниву хориҷӣ оид ба нақши хизматрасониҳои соҳаи маориф, махсусан қисмати муҳимтарини он, соҳаи таҳсилоти олии касбӣ омӯхта шудааст (ҷадвали 2).

Ҷадвали 2. - Шарҳи нақш ва моҳияти хизматрасониҳои таҳсилоти олии касбӣ дар рушди ҷомеа аз ҷониби олимонихориҷиву ватанӣ

Муаллифон	Мафҳум
Ожегов С.И.	“соҳаи маорифро дар ду намуд фаҳмидааст, якум ҳамчун омӯзиш ва маърифат, дуюм ҳамчун маҷмуи донишҳое, ки дар натиҷаи таълимоти махсус гирифта мешаванд”
Декларатсияи СММ оид ба масъалаи маориф, илм ва фарҳанг	“дар рушди иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва фарҳангӣ нақши асосиро таълимоти олии касбӣ мебозад”
Скворсова В.А Шарыпина Л.Е.	“нақши соҳаи маориф ва илм дар иқтисодиёти ҷомеа гузариши иқтисодиётро ба рушди инноватсионӣ нишон дода, тавсифдиҳандаи илмғунҷоиш ва сохторкунонии нави истеҳсолот, бартарияти сифат бар шумора, захиракунонии манбаҳо ва энергия мебошад”
Балхын Г. А.	“соҳаи маориф ҳамчун талаботи маънавии инсон дар қатори талаботҳои ғайриқтисодие, ки тадбиқи онҳо шинохтани худ ва ҷаҳони иҳоташудаpo ба вуҷуд меорад дониста мешавад”
Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи маориф»	*“маориф* - раванди таълиму тарбия ба манфиати шахс, ҷамъият ва давлат, ки соҳиби дараҷаи муайяни таҳсилот гардидани таълимгирандагонро таъмин мекунад”
Пешвои миллат, Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон	“таҳким бахшидани иқтидори илмии кишвар, ҷорӣ намудани ихтироот дар истеҳсолот, устувор гардонидани пояҳои моддиву техникии муссисаҳои таълимӣ, баланд бардоштани сифати таълим дар ҳамаи зинаҳои таҳсилот, ҷалби боз ҳам васеи истеъдодҳои ҷавон ба омӯзиши технологияҳои муосир ва корҳои эҷодиву техникӣ яке аз муҳимтарин вазифаҳои илму маориф ба шумор меравант”
Бобоҷонов Р.М.	“маълумот яке аз унсурҳои муҳимтарини рушди инсонӣ мебошад”

Сарчашма: таҳияи муҳаққиқ дар асоси назарияҳои омӯхташуда

Таҳлили назариявии моҳияти иқтисодии фаъолияти таълимӣ онро нишон медиҳад, ки соҳаи маориф ба яке аз омилҳои бевосита таъсиррасон ба ҷараёни такрористеҳсоли тавсифи сифатии қувваҳои корӣ – омили хусусии истеҳсоли неъматҳои моддӣ, дохил мешавад.

Низоми маориф ҳалкунандаи масъалаҳои бо ҳам марбут, ба монанди қонеъсозии ниёзҳои зеҳнӣ ва касбии шахсият ва баландбардорандаи зарфияти зеҳнӣ ва касбии ҷомеа мебошад. Маориф ин рушддиҳандаи шахсият, қобилияти инфиродӣ, баландбардорандаи тарбияи касбӣ ва ташаккулдиҳандаи иқтидори илмии ҷомеа дониста шуда, асоси пешрафти иқтисодиётро дар шароити рақобати шадид ташкил менамояд.

Дар диссертатсия сармоягузорӣ ба соҳаи таҳсилоти олии касбӣ, сарчашмаҳо ва усулҳои муайянкунии самаранокии онҳо низ нишон дода шудааст. Гузариши иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба принсипҳои бозорӣ тағйиротҳоро дар муносибатҳои молиявии субъектҳои иқтисодӣ аз ҷумла бахши маориф низ ба вуҷуд овард. Низоми муосири муассисаҳои таҳсилоти олии кишвар аз рӯи нуқтаи назари молиявӣ тафовути хеле зиёд аз низоми анъанавии таҳсилот дорад.

Гузоштани сармоя ба иқтисодиёте, ки дорои аҳолии сатҳи пасти донишҳо ва ба талаботи стандартҳои байналмилалии муосири таълим ҷавобгӯ нестанд, танҳо ба бунёди истеҳсолоти аз ҷиҳати технологӣ камсамару қафомонда, қафомонии бештари мамлакат аз тамоюлоти ҷаҳонии рушди инноватсионии иқтисодиёти дар асоси илм ва маориф асосёфта мусоидат карда метавонаду халос. Яъне сармоягузорӣ дар шароити муосир ба мамлакати дорои маорифи суст дошта бесамар дониста мешавад.

Давлат бо дарки он, ки аҳолии саводнок дар рушди иқтисодиёт нақши асосиро мебозад соҳаи ТОК маблағгузорӣ мекунад. Дар корхонаҳо бошад корфармо барои аз такмили ихтисос гузаронидан ва бозомӯзиии онҳо хароҷот мекунад, зеро ин гуна хароҷот ба баланд шудани касбияти кормандон равона шуда, дар оянда ба фоидаи калон меорад.

Дар таҳқиқот барои арзёбии самаранокии сармягузорӣ ба соҳаи таҳсилоти олӣ даромади (арзиши) софи холис истифода шудааст. Нишондиҳандаи мазкур тавсифдиҳандаи натиҷаи умумии сармоягузорӣ ба таҳсилот мебошад. Дар ҳолати даромади софи холис (NPV>0) калон аз сифр будан барои сармоягузорӣ қарори мусбат қабул карда мешавад. Дар ҳолати (NPV<0) даромади софи холис хурд аз нол будан қарор оид ба сармоягузорӣ қабул карда намешавад.

Даромади (арзиши) софи холис аз рӯи формулаи зерин ҳисоб карда мешаваад:

$$\mathbf{NPV} = -\sum_{t=1}^{Tr} \mathbf{I}\,\frac{1-(1+i)^{-t}}{i} + \sum_{t=1}^{T} \mathbf{C}\,\frac{(1+i)^{-t}}{i}$$

дар инҷо:

I – селаҳои пулии сармоягузориҳои ибтидоӣ;

C – селаҳои пулии аз коркарди сармоягузориҳо дар давраи t бадаст омада;

i – меъёри фоизи дисконткунонӣ;

t– мухлати ҳисобҳо (сол, се моҳа, моҳ...);

T – бузургии давраи ҳисоб;

T_r – мухлатҳои сармоягузорӣ.

Дар асоси омӯзиши таҷрибаи ҷаҳонӣ оид ба сармоягузории соҳаи хизматрасониҳои ТОК дар диссертатсия муҳаққиқ муайян намудааст, ки андозаҳои калидии баҳодиҳии самаранокии равандҳои сармоягузориҳо ба соҳаи

хизматрасониҳои таҳсилоти олии касбӣ муайянкунии бартариятҳои ин ё он равандҳои сармоягузорӣ дониста мешаванд. Зеро захираҳои сармоягузорӣ маҳдуд мебошанд ва бинобар ин муассисаҳои олии касбиро зарур аст, ки онҳоро самаранок истифода намоянд.

Барои ташкили механизми нави маблағгузории низоми ТОК дар вобастагӣ ба шароитҳои бозоргонӣ афзун намудани ҳаҷми ҳам маблағгузориҳои буҷетӣ ва ҳам дигар сарчашмаҳо ва истифодаи самраноки онҳо аз ҷониби муассисаҳои таълимӣ хело муҳим дониста мешавад.

Дар боби дуюм “Таҳлил ва баҳодиҳии самаранокии сармоягузорӣ ба соҳаи хизматрасониҳои таҳсилоти олии касбӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон” таҳқиқи раванди истифодабарии фондҳои асоси дар соҳаи ТОК дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун раванди асосии ҷолибнокии сармоягузорӣ, сохтори муосири соҳаи таҳсилоти олии касбӣ дар мамлакат ва дурнамои рушди он, ҳолати имрӯзаи сарчашмаҳои сармоягузориҳо ба соҳаи хизматрасониҳои таҳсилоти олӣ ва самаранокии онҳо, мукаммалсозии низоми маблағгузории соҳаи хизматрасониҳои таҳсилоти олии касбӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, тавсифи сарчашма ва раванди сармоягузориҳо дар мамлакатҳои рушёфта ва ру ба тараққи мавриди таҳқиқиот қарор гирифтаанд.

Дар диссертатсия раванди истифодаи фондҳои асосӣ дар соҳаи хизматрасониҳои таҳсилоти олии касбӣ ва сармоягузорӣ ба онҳо таҳлил ва баҳогузорӣ шудаанд (ҷадвали 3).

Ҷадвали 3. - Арзиши тавозунии фондҳои асосии соҳаи таҳсилоти олии касбӣ
дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, млн. сомонӣ

Солҳо	Мавҷудият дар аввали сол	Дар соли ҳисоботи ворид шуд	Дар соли ҳисоботи хориҷ шуд	Мавҷудият дар охири сол
2016	463,47	44,49	26,68	481,31
2017	481,31	52,71	27,45	506,58
2018	506,58	60,5	33,69	533,4
2019	533,4	74,1	35,36	575,86
2020	575,86	78,9	39,03	615,73
2021	615,73	91,0	40,8	665,9
2022	665,9	99,5	45,1	720,33

Сарчашма: Ҷадвал дар асоси маълумоти ҳисоботи омори давлатии Агентии омори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон сохта шудааст.

Дар раванди таҳқиқот динамикаи арзиши тавозунии фондҳои асосии соҳаи таҳсилоти олии касбии ҷумҳуриро мавриди таҳлил қарор гирифтаанд, ки соли 2016 тавозуни фондҳои асосӣ дар аввали сол ба 463,47 млн. сомонӣ баробар шуда, то соли 2022 ин нишондод ба 665,9 млн. сомонӣ расид. Инчунин арзиши фондҳои дар солҳо ҳисоботи ворид шуд, соли 2016 бошад, 44,49 млн. сомониро ташкил дода, то соли 2022 он ба 99,5 млн. сомонӣ расид. Арзиши фондҳои асосӣ дар охири соли ҳисоботӣ аз 481,31 млн. сомонӣ дар соли 2016 ба 720,33 млн. сомонӣ дар соли 2022 баробар гашт.

Коэффитсиенти навсозии воситаҳои асосӣ дар соли 2016 ба 0,09 баробар шуда, ин нишондод дар соли 2017 ба 0,1 расидааст, ки дар соли 2018 афзоиш ёфт ва ба 0,11 баробар шуд, солҳои 2019-2020 ба 0,13 ва солҳои 2021-2022 ба 0,14 расида аст (ҷадвали 4).

Ҷадвали 4. - Коэффитсиенти навсозӣ, барҳамдиҳӣ ва суръати афзоиши фондҳои асосии соҳаи таҳсилоти олии касбӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон

Солҳо	Коэффитсиенти навсозии фондҳои асосӣ	Коэффитсиенти барҳамдиҳии фондҳои асосӣ	Коэффитсиенти суръати афзоиши фондҳои асосӣ
2016	0,09	0,06	0,04
2017	0,10	0,06	0,05
2018	0,11	0,07	0,05
2019	0,13	0,07	0,07
2020	0,13	0,07	0,06
2021	0,14	0,07	0,08
2022	0,14	0,07	0,08

Сарчашма: Ҷадвал дар асоси маълумоти ҳисоботи омори давлатии Агентии омори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон сохта шудааст.

Коэффитсиенти барҳамдиҳии воситаҳои асосӣ нисбат ба коэффитсиенти навсозии воситаҳои асосӣ дар тамоми давраи таҳлилӣ нисбатан камтар буда, соли 2016 ва 2017 ба 0,06 баробар он аз соли 2018 то соли 2022 ба 0,07 расидааст.

Коэффитсиенти суръати афзоиши фондҳои асосӣ дар соли 2016 ба 0,04, соли 2017 ба 0,05, соли 2019 ба 0,07 ва 2020 ба 0,06 ва солҳои 2021-2022 ба 0,08 баробар шудааст. Арзиши коэффитсиент ҳар қадар баланд бошад, фондҳои асосии корхонаҳо ҳамон қадар зудтар нав карда мешаванд.

Дар диссертатсия маблағгузорӣ аз ҳисоби буҷети давлатӣ ба соҳаи хизматрасониҳои соҳаи таҳсилоти олии касбӣ таи солҳои 2015-2022 баҳогузорӣ шудаанд (ҷадвали 5).

Ҷадвали 5. - Сохтори лоиҳаи маблағгузории буҷети соҳаи тасилои олии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар солҳои 2015-2022 (млн.сомонӣ)

Маблағ	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Ҳамагӣ маблағгузориҳои буҷетӣ соҳаи таҳсилоти олии касбӣ	477,1	556,2	632,7	606,1	716,5	888,9	1077,1	1191,9
Фонди музди меҳнат	310,1	361,5	411,3	393,9	465,7	577,3	700,1	772,4
Барои тайёркунии мутахассисон	30,1	28,4	53,1	49,1	56,6	74,6	91,5	102,5
Дигар самтҳо	136,9	166,3	168,3	163,0	194,2	237,0	285,5	317,0

Сарчашма: аз ҷониби муҳаққиқ дар вобастагӣ аз маълумоти “Ҳисобот оиди иҷроиши Буҷети давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон” сомонаи расмии Вазорати молии Ҷумҳурии Тоҷикистон http://minfin.tj/

Мувофиқи маълумоти ҷадвали 3 дар диссертатсия нишон медиҳад, ки ҳамагӣ маблағгузориҳои лоиҳаи буҷетӣ ба соҳаи таҳсилоти олии касбӣ дар соли 2022 дар Ҷумҳурии Тоҷикистон 1191,9 млн. сомониро ташкил додааст, ки нисбат ба соли 2021, 1,1 маротиба (9,6%) зиёд мебошад. Ин нишондиҳанда

нисбат ба соли 2015 бошад, 2,5 маротиба зиёд мебошад. Яъне дар давоми ҳафт соли ҳисоботӣ ҳаҷми маблағгузориҳо аз ҳисоби буҷетӣ давлатӣ ба соҳаи таҳсилоти олии касбии мамлакат зиёд гардидааст.

Дигар самтҳои маблағгузории буҷети давлатӣ дар соҳаи таҳсилоти олии касбии мамлакат ин таъмири ҷорӣ, идрорпулиҳо, пардохт барои хизматрасониҳои коммуналӣ ва ғайра мебошад. Ҳаҷми ин маблағгузориҳо (ба дигар самтҳо) дар соли 2022, 317,0 млн. сомониро ташкил додааст, ки нисбат ба соли 2021, 1,1 маротиба зиёд мебошанд.

Инчунин дар диссертатсия маблағгузориҳои буҷети давлатӣ ба соҳаи хизматрасониҳои соҳаи таҳсилоти олии касбӣ аз ММД ҳамчун нишондиҳандаи асосии рушди иқтисодиёт таҳлил гардидааст (ҷадвали 6).

Ҷадвали 6. - Маблағгузории буҷети давлатӣ ба соҳаи хизматрасонҳои таҳсилоти олии касбӣ аз маҷмӯи маҳсулоти дохилӣ (ММД), млн. сомонӣ

Соҳа	Солҳо							
	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Ҳамагӣ дар соҳаи маориф	2918,6	3146,2	3581,1	3863,1	4404,9	4419,2	5385,3	6379,8
Аз ҷума: соҳаи таҳсилоти олии касбӣ	477,1	556,2	632,7	606,1	716,5	888,9	1077,1	1191,9
Ҳамагӣ дар соҳаи маориф аз ММД, бо %	5,5	5,5	6,10	5,8	5,6	5,2	5,8	5,5
Ҳамагӣ соҳаи таҳсилоти олии касбӣ аз ММД, бо %	0,95	1,0	1,1	0,9	0,9	1,05	1,2	1,02

Сарчашма: аз ҷониби муҳаққиқ дар вобастагӣ аз маълумоти “Ҳисобот оиди иҷроиши Буҷети давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон” сомонаи расмии Вазорати молии Ҷумҳурии Тоҷикистон http://minfin.tj/

Таҳлили ҷадвали 6 дар дисетратсия нишон дод, ки дар соҳаи таҳсилоти олии касбӣ, ҳамчун як қисмати асосии низоми маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон маблағгузорӣ ба монанди соҳаи умуми маориф аз ҳисоби буҷети давлатӣ сол то сол зиёд шуда истодааст, аммо ҳиссаи он аз ММД дар як фоизи пасти бетағйир боқи мондааст. Масалан, дар соли 2022 ҳиссаи маблағгузорӣ ба соҳаи таҳсилоти олии касбӣ аз ҳисоби сарчашмаҳои буҷетӣ агар аз ММД 1,02%-ро агар ташкил карда бошад, ин нишондиҳанда дар соли 2021 1,2%-ро мондааст.

Вобаста ба имкониятҳои мавҷуда дар диссертатсия маблағгузории сарикасии соҳаи таҳсилоти олии касбӣ дар мамлакат ҳисоб шудааст (ҷадвали 7).

Ҷадвали 7. Динамикаи маблагузории сарикасии таҳсилоти олии касбӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон

Сол	Маблағгузорӣ ба МТОК млн. сом	Шумораи омӯзгорон (ҳаз. нафар)	Шумораи донишҷӯён (ҳаз. нафар)	Ба сари як омӯзгор ба ҳисоби миёна (ҳаз.сомонӣ)	Ба сари як донишҷӯ ба ҳисоби миёна (ҳаз.сомонӣ)
2015	477,1	9,2	165,3	51,6	2,9
2016	556,2	9,9	176,5	56,2	3,2
2017	632,7	10,01	186,9	63,2	3,4
2018	606,1	10,3	195,7	58,8	3,1
2019	716,5	10,6	209,8	67,6	3,4
2020	888,9	11,7	229,6	75,9	3,9
2021	1077,1	11,75	245,8	91,7	4,4
2022	1191,9	12,6	239,5	94,6	4,9

Сарчашма: Аз ҷониби муҳаққиқ дар асоси маводи омори маориф дар Ҷумуҳурии Тоҷикистон таҳия шудааст.

Мувофиқи маълумоти таҳлил гардида маълум гардид, ки маблағгузории сарикасии соҳаи таҳсилоти олии касбӣ дар мамлакат ба сари ҳар як омӯзгор дар соли 2022 94,6 ҳаз. сомонӣ ва ба сари ҳар як донишҷӯ 4,9 ҳаз. сомониро ташкил додааст, ки нисбат ба соли 2015 барои омӯзгорон 1,8 маротиба ва барои донишҷӯён 1,5 маротиба зиёд гардидааст.

Ҷадвали 8. - Динамикаи маблагузории сарикасии таҳсилоти олии касбӣ дар баъзе аз давлатҳо

Давлатҳо	Шумораи донишҷӯён (ҳаз. нафар)	Маблағгузорӣ ба МТОК млн. долар	Нисбат ба ММД бо %	Ба сари як донишҷӯ ба ҳисоби миёна (доллар)
Федератсияи Россия	4000,0	7800,0	0,5	1950
Ҷумҳурии Белоруссия	254,4	351,9	0,6	1338,3
Ҷумҳурии Қазоқистон	575,5	575,5	0,3	1005,2
Ҷумҳурии Узбекистон	311,5	270,0	0,5	866,8
Ҷумҳурии Қирғизистон	214,0	82,2	1,1	384,3
Ҷумҳурии Тоҷикистон	229,36	91,0	1,1	396,3

Сарчашма: Аз ҷониби муҳаққиқ дар асоси маводи омори давлатҳо таҳия шудааст.

Маводи таҳлилгардида дар диссертатсия нишон медиҳанд, ки ҳаҷми маблағгузорӣ дар Федератсияи Россия ба соҳаи хизматрасониҳои таҳсилоти олии касбӣ 7800 млн. доллар дар Ҷумҳурии Белоруссия 351,9 млн. доллар дар Ҷумҳурии Қазоқистон 578,5 млн.доллар дар Ҷумҳурии Узбекистон 270,0 млн. доллар дар Ҷумҳурии Қирғизистон 82,2 млн. доллар ва дар Ҷумҳурии Тоҷикистон 91,0 млн. долларро ташкил додааст. Дар ҳамин давраи таҳлилӣ ба мо маълум гардид, ки ҳисаи маблағгузориҳо ба соҳаи хизматрасонии таҳсилоти олии касбӣ нисбат ба ММД дар Федератсияи Россия 0,5%, Ҷумҳурии Белоруссия 0,6%, Ҷумҳурии Қазоқистон 0,3%, Ҷумҳурии Узбекистон 0,5%, Ҷумҳурии Қирғизистон 1,1% ва Ҷумҳурии Тоҷикистон 1,1%-ро ташкил додааст. Маблағгузории сарикасӣ аз ҳама бештар дар Федератсияи Россия 1950 доллар ба ҳисоб рафта, дар Ҷумҳурии Белоруссия 1383,3 доллар, Дар Ҷумҳурии Қазоқистон 1005,2 доллар, дар Ҷумҳурии Узбекистон 866,8 доллар, дар Ҷумҳурии Қирғизистон 384,3 доллар ва дар Ҷумҳурии Тоҷикистон 396,3 доллар мебошад, ки аз ҳама камтарин дар Қирғизистон ба шумор меравад. Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ин нишондиҳанда баъд аз Ҷумҳурии Қирғизитон нисбат ба дигар давлатҳои таҳлил шуда, камтар мебошад.

Дар давраи муосири рушди ҷамъият зарурияти гуногуни навсозӣ дар ҳама соҳаҳои хоҷагии халқ, аз ҷумла таҳсилоти олии касбӣ дар мувофиқа бо суръати рушди соҳаи таҳсилоти ҷаҳонӣ пайдо шудааст. Таъкид метавон кард, ки асоси навсозии соҳаи таҳсилоти касбӣ дар баргирандаи унсурҳои зерин мебошад: мубодилаи барномаҳои таълимӣ ва мубодилаи академии донишҷӯён, ҷолибнокии воситаҳои молиявии корфармоён ва шаҳрвандон ҳамчун сарчашмаи асосии сармоягузории муассисаҳои олӣ, истифодаи мақсаднок, самаранок ва асосноки воситаҳои буҷетӣ барои таъмини дастарсии баробари шаротҳои таълимӣ дар муассисаҳои олӣ ба ҳамаи шаҳрвандон.

Дар диссертатсия ҳиссаи донишҷӯён аз ҳаҷми умумии аҳолӣ дар баъзе аз давлатҳо таҳлил, баҳогузорӣ ва муқоиса карда шудааст (ҷадвали 6).

Ҷадвали 9. - Ҳиссаи донишҷӯён аз ҳаҷми умумии аҳолӣ дар соли 2021 дар баъзе мамлакатҳо

Мамлакатҳо	Шумораи аҳолӣ (млн. нафар)	Шумораи донишҷӯён (ҳаз. нафар)	Ҳиссаи донишҷӯён бо фоиз аз ҳаҷми умумии аҳолӣ (%)
ИМА	327200,0	11748,3	3,6
Федератсияи Россия	146900,0	3070,2	2,1
Олмон	82790,0	2645,5	3,2
Фаронса	66890,0	2616,6	3,9
Ҷопон	126100,0	3670,4	2,9
Ҷумҳурии Қазоқистон	18400,0	542,5	2,9
Ҷумҳурии Ўзбекистон	31900,0	297,6	0,9
Ҷумҳурии Қирғизистон	6400,0	162,0	2,5
Ҷумҳурии Тоҷикистон	9506,0	245,9	2,6

Сарчашма: аз ҷониби муҳаққиқ дар асоси омори маориф дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ва сомонаҳои интернетӣ сохта шудааст.

Мувофиқи маълумотҳои ҷадвали 9 аз 9 давлате, ки маълумоти омориашон оид ба ҳиссаи донишҷӯён аз ҳаҷми умумии аҳолиашон нишон дода шудааст, Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ҷойи 6 қарор дорад. Дар ҷойи аввал Фаронса, ки аз ҳаҷми умумии аҳолиаш 3,9% он дар муассисаҳои олии кишвар таҳсил менамоянд. Дар ҷои дуюм ИМА мебошад, ки 3,6% аҳолиаш дар муассисаҳои олии кишвар таҳсил менамоянд. Дар ҷойи сеюм бошад, Олмон ҷоийгир карда шуд, ки 3,2% ҳаҷми умумии аҳолиаш дар муассисаҳо таҳсил менамоянд. Ҷумуҳурри Тоҷикистон бошад, дар ҷойи 6-шашум, пеш аз Ҷумҳурии Узбекистон, Ҷумҳурии Қирғизистон ва Федератсияи Россия мебошад. Ҷумҳурии Ӯзбекистон бошад, аз ҳама зинаи охир, ки 0,9% аҳолӣ дар муассисаҳои олии касбӣ таҳсил менамоянд, ҷоийгир карда шудааст.

Дар диссертатсия самаранокии сармоягузориҳо ба соҳаи хизматрасониҳои таҳсилоти олии касбии мамлакат аз нуқтаи назари (мавқеӣ) хоҷагии хонаводагӣ ва буҷети давлатӣ таҳлил ва баҳогузорӣ шудааст. Маълум аст, ки гузариш ба иқтисоди бозорӣ сарчашмаҳои маблағгузориро ба соҳаи таҳсилот куллан тағйир додааст. Айни замон ба ғайр аз буҷети давлатӣ боз аз ҳисоби сарпарастон (корхонаҳо, хоҷагиҳои хонаводагӣ) шартномаи таҳсил маблағгузорӣ карда мешавад. Аз рӯи маълумоти оморӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбии Ҷумҳурии Тоҷикистон (МТОК ҶТ) зиёда аз 70% донишҷӯён тариқи шартнома таҳсили худро давом дода истодаанд ва аз ин метавон чунин хулоса баровард, ки зиёда аз 70% сармоягузориро ба МТОК ҶТ ҳиссаи сармояи хусусӣ (ҳиссаи сарпрастон) ташкил менамояд.

Дар диссертатсия овардашудааст, ки ба соҳаи хизматрасониҳои таҳсилоти олии касбӣ самараи дисконткунонӣ истифода мешавад. Фарқ байни бузургии хароҷот ва манфиати дисконткунонидашуда "даромади софи холис (NPV)" меъёри муайянкунандаи дилхоҳ лоиҳаи сармоягузорӣ дониста мешавад. Яъне ба сифати усули муайянкунандаи хароҷотбарории сармоягузорӣ дар диссертатсия даромади софи холис (NPV) истифода бурда мешавад. Дар баробари хароҷоти таҳсил ва даромад дар истифодабарии даромади софи холис (NPV) истифодаи меъёри миёнаи фоизи бонкӣ низ зарур шуморида мешавад.

Натиҷаи таҳлилҳои диссертатсия нишон медиҳанд, ки натиҷаи даромади софи холис дар соҳаи энергетика, тиб ва хоҷагии қишлоқ манфӣ аст. Ин маънои онро дорад, ки дар тамоми давраи фаъолият мутахассиси соҳаҳои мазкур дар кишвар сармояе, ки барои таҳсил сарф кардаанд боз харид карда наметавонанд (Ҷадвали 10).

Ҷадвали 10. - Ҳиссаи нишондиҳандаи даромади софи холис дар соҳаи ТОК ҶТ (млн. сомонӣ)

Нишондиҳандаҳо	Соҳаҳо			
	энергетика	Молия	Тиб	хоҷагии қишлоқ
Даромади софи холис (**NPV**)	-4446,8	7558,5	-45213,6	-23541
Муҳлати хароҷотбарорӣ (сол)	надорад	4	надорад	Надорад

Сарчашма: Дар асоси маълумоти дастури иттилоотию методии роҳнамои довталаби Маркази миллии тестии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва маълумоти Агентии омори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳия шудааст.

Вобаста аз натиҷаи таҳқиқотҳои гузаронидашуда дар диссертатсия нақшаи модели раванди ташкили сармояи инсонӣ ва натиҷанокӣ аз он тасвир шудааст (расми 1).

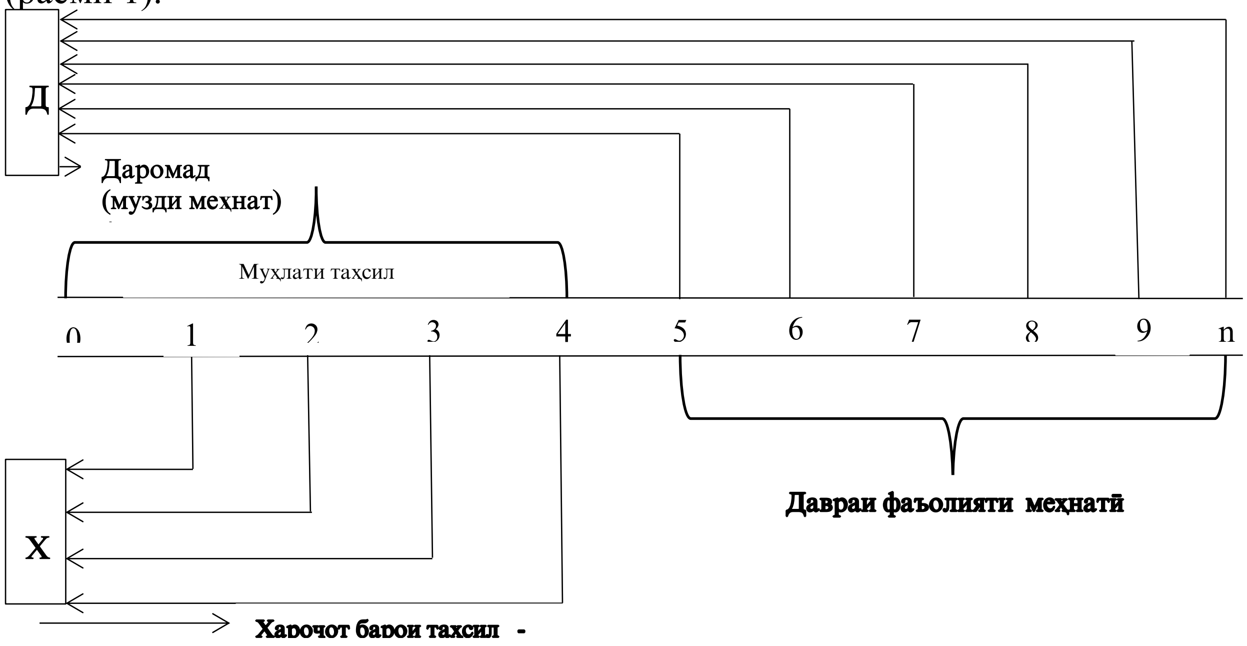

Расми 1. Модели раванди ташкили сармояи инсонӣ ва натиҷанокӣ аз он

Сарчашма: Модели таҳияи намуди муҳаққиқ

Бо мақсади таҳлили вобастагии ҳаҷми умумии маҷмӯи маҳсулоти дохилӣ аз ҳаҷми маблағгузориҳо ба соҳаи таҳсилоти олии касбӣ дар диссертатсия таҳқиқи регрессионӣ-коррелатсионӣ гузаронида шудааст.

$$y = 16965 + 77{,}601x$$

$$R^2 = 0{,}9186$$

Дар натиҷаи таҳлил дар диссертатсия муайян гардидааст, ки R^2 ба 0,9186 баробар аст, пас ин нишондиҳанда шаҳодат аз он аст, ки маблағгузорӣ ба соҳаи хизматрасониҳои таҳсилоти олии касбии мамлакат аз ҳаҷми ММД вобастагии регрессионии зич дорад.

Таҳлили равандҳои сармоягузорӣ ба соҳаи хизматрасониҳои таҳсилоти олии касбии мамлакат собит намуд, ки дар солҳои охир таваҷҷӯҳи ҷавонон ба таҳсилоти олии касбӣ каме коста гардидааст, ки ин сабаби асосии воридшавии сармоягузориҳои хусусӣ ва коллективӣ ба муассисаҳои таҳсилоти олии кишвар гардидааст. Яке аз омилҳои асосие, ки ҳавасмандии ҷавононро барои гирифтани маълумоти олии касбӣ коҳиш додааст, аз нигоҳи мо ин пеш аз ҳама хеле дар сатҳи паст қарор доштани музди меҳнат дар соҳаҳои хоҷагии халқи мамлакат, хусусан дар соҳаҳои тандурустӣ, хоҷагии қишлоқ, маориф ва ғайра мебошад.

Дар диссертатсия хулоса карда шудааст, ки низоми музди меҳнат дар ин соҳаҳои калидии иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ислоҳоти ҷиддӣ ниёз дошта, дар акси ҳол дар оянда метавонад ҳамчун омили асосии боз коҳишёбии таваҷҷуҳи ҷавонон ба ин соҳаҳо гардад. Дар ин сурат таъминоти хоҷагии халқи мамлакат бо мутахассисони маълумоти олии касбӣ дошта боз ҳам мураккабтар хоҳад гашт.

Дар боби сеюм “Роҳҳои баланд бардоштани самаранок истифодабарии сармоягузориҳо дар соҳаи хизматрасониҳои таҳсилоти олии касбӣ” ҷолибнокӣ ва самаранок истифодабарии сармоягузориҳои хусусӣ дар соҳаи хизматрасониҳои таҳсилоти олии касбии Ҷумҳурии Тоҷикистон, диверсификатсия сохтори хароҷот дар соҳаи хизматрасониҳои таҳсилоти олии касбӣ, афзун намоии сарчашмаҳои буҷетии маблағгузории соҳаи хизматрасониҳои таҳсилоти олии касбӣ дар ҷумҳурӣ, интихоби моделҳои мувофиқи молиякунонии сарчашмаҳои сармоягузории соҳаи хизматрасониҳои таҳсилоти олии касбӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон нишон дода шудааст.

Натиҷаҳои таҳқиқотҳои диссертатсия дар самти ҷолибнокии сармоягузориҳои хусусӣ ба соҳаи хизматрасониҳои таҳсилоти олии касбӣ нишон медиҳанд, ки дар низоми хизматрасониҳои таҳсилоти олии касбӣ ташкили низоми пардохт барои таҳсил масъалаи кам кардани хароҷоти буҷетӣ ва самаранок тақсим намудани онҳо аз рӯи принсипи басандагӣ будани маблағҳои пулӣ дар ҳама сохтори таҳсилоти олии касбӣ дар мамлакат ба ҳисоб меравад.

Инчунин дар диссертатсия нишон дода шудааст, ки дар низоми хизматрасониҳои таҳсилоти олии касбӣ ташкили низоми пардохт барои таҳсил масъалаи кам кардани хароҷоти буҷетӣ ва самаранок тақсим намудани онҳо аз рӯи принсипи басандагӣ будани маблағҳои пулӣ дар ҳама сохторҳои таҳсилоти олии касбӣ дар мамлакат ба ҳисоб меравад.

Дар диссертатсия нишон дода шудааст, ки рушди сармоягузориҳои хусусӣ ба соҳаи хизматрасониҳои таҳсилоти олии касбӣ байни муассисаҳои таълимӣ рақобатро ташкил намуда, барои оғози навсозии ҳама низоми таҳсилоти олии касбӣ (усулҳои таълим, интихоби мутахассисони баландихтисос) такон медиҳад.

Натиҷаҳои таҳқиқоти диссертатсия нишон медиҳанд, ки низоми сармоягузории хусусӣ имкони амалигардонидани як қатор тамоюлҳои мусбии рушдро дар соҳаи хизматрасониҳои таҳсилоти олии касбии Ҷумҳурии Тоҷикистон фароҳам меорад:

- сармоягузориҳои хусусӣ ба соҳаи хизматрасониҳои таҳсилоти олии касбӣ баҳои бозории фаъолияти муассисаҳои таълимро ташкил намуда, ба баландшавии самаранокии дохилии низоми таҳсилот дар натиҷаи нисбатан зич алоқамандии пардохтҳо бо пешниҳоди хизматрасонӣ ва натиҷаи омӯзиш мусоидат мекунад;
- сармоягузориҳои хусусӣ ба мувофиқсозии талабот ба хизматрасониҳои таълимӣ ва бартарафкунии деформатсияҳои сохтории низоми маориф мусоидат менамояд;
- сармоягузориҳои хусусӣ алоқамандкунандаи сохтори талабот ба меҳнат ва сохтори талабот ба хизматрасониҳои таълимӣ буда ва дар ин асос мусоидаткунандаи нисбатан самаранок таъмини мутахассисон ба рушди иҷтимоӣ-иқтисодии ҷомеа мебошад. Ин самаранокии берунаи низоми таҳсилоти олии касбиро хеле афзун менамояд.

Дар диссертатсия барои ҳалли мушкилоти истифодабарии сарчашмаҳои ғайрибуҷетии маблағгузории МТОК мамлакат чунин пешниҳодҳо карда шудааст:

- барои сармоягузорони хусусӣ мувофиқасозии фазои сармоягузорӣ дар соҳа;
- фароҳам овардани муҳити солим барои фаъолияти соҳибкорӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олӣ;
- тавсеаи муассисаҳои олии касбӣ ҳамчун объекти сармоягузорӣ;
- таҳияи моделҳои муосири ҷалбнамоии стейкхолдерҳо дар маблағгузории МОК;
- истифодаи таҷрибаи муассисаҳои олии кабии пешрафта ва муваффақи ҷаҳони муосир дар ин самт.

Таҳқиқотҳои диссертатсия нишон додаанд, ки яке аз самтҳои асосии таҳлили иқтисодии соҳаи хизматрасониҳои таҳсилоти олии касбӣ дар шароити баландшавии моҳияти молияи давлатӣ, баҳодиҳии хароҷоти буҷет ва таъсири онҳо ба натиҷаҳои ҷараёни таълимот мебошад.

Қайд гардидааст, ки дар низоми таҳсилоти олии касбӣ яке аз муаммоҳои асосӣ имрӯз норасогии захираҳои молиявӣ ба шумор меравад. Сабаби асосии ин маҳдудият номукаммалии иниститутсионалии иқтисодиёти мамлакати мо ба ҳисоб меравад (расми 1).

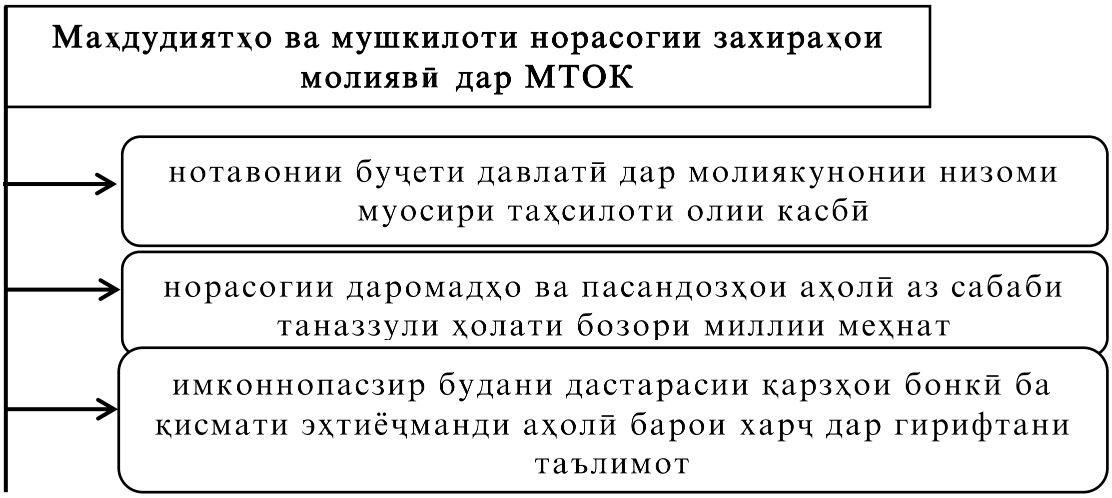

Расми 2. Мушкилоти асосии норасогии захираҳои молиявӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбии ҶТ

Сарчашма: аз ҷониби муҳаққиқ таҳия шудааст.

Дар диссертатсия қайд гардидааст, ки барои ба ҳадафҳои дар пеш гузошташуда оид ба афзун ё баланд бардоштани самаранокии воситаҳои буҷетӣ дар соҳаи хизматрасониҳои таҳсилоти олии касбӣ чунин корҳоро иҷро намудан зарур аст:

- дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ марказҳои тадқиқотии мустақил ташкил карда шавад;
- барои дар таҷриба истифодабурдани асарҳо ва натиҷаҳои корҳои тадқиқотии олимони ин муассисаҳо марказҳои махсуси ҳамоҳангсози илм бо амалия ташкил бояд кард;
- таҳияи бизнес-нақшаи таёр намудани мутахассисон бояд ташкил карда шавад, ки дар он ҳама талаботҳои муосиртарини бозори байналмилалии меҳнат баназар гирифта шаванд;

- барои муайян намудани ҷоиҳои буҷетӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ бояд тахассусҳои зарурӣ интихоб карда шаванд ва интиқол онҳо аз як ихтисос ба ихтисосӣ дигар қонунан манъ карда шаванд;
- омӯзиш ва бароҳмондани фаъолияти соҳибкории муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ дар доираи фаъолияти махсусгардонида;
- оид ба гузаштан аз аккредитатсияи байналмилалӣ аз ҳисоби воситаҳои буҷетӣ фондҳои махсус ташкил бояд намуд.

Ҷиҳати самаранокии хароҷоти буҷети давлатӣ ба соҳаи хизматрасониҳои таҳсилоти олии касбӣ дар дисертатсия қайд шудааст, ки диверсификатсияи дуруст кардани таркиби хароҷоти буҷети давлатӣ ба соҳаи таҳсилоти олӣ таркиби сметаи муайяншудаи маблағгузории ин соҳа ба замони муосир мувофик бояд гардонида шавад.

Дар шароити рақобати шадид ва мавҷудияти номуайяниҳои зиёд муассисаҳои таҳсилоти олии касбиро зарур аст, ки барои дар ин шадидиятҳо тоб овардану дар бозори меҳнат аз рӯи натиҷаҳои беҳтарин фаъолият намудан, хароҷоти худро диверсификатсия намояд. Дар давлатҳои пешрафта барои диверсификатсия намудани сарчашмаҳои маблағгузорӣ донишгоҳҳо чунин фаъолиятҳоро истифода мебранд: фандрайзинг (аз забони англисӣ (**fundraising**) - фаъолият оид ба ҷамъоварии воситаҳои пулӣ ва ташкили фондҳои пулӣ барои фондҳои хайриявӣ ё барои рушди хизматрасониҳои таълимӣ ба шумор меравад), идоркунии хавф, идоракунии молиявии стратегӣ, идоракунии портфели тадқиқотӣ ва ғайраҳо.

Вобаста аз омӯзиши таҷрибаи давлатҳои пешрафта инчунин дар диссертатсия доир ба диверсификатсия хароҷоти буҷети давлатӣ ба соҳаи хизматрасониҳои таҳсилоти олии касбӣ “сармояи мақсаднок”, ки эндаумент (калимаи англисӣ **endowment** гирифташуда – фондҳои мақсадноке, ки дар мақсадҳои ғайритиҷоратӣ, яъне барои маблағгузории муассисаҳои таълимӣ, тиббӣ, санъат истифода мешаванд) низ ном бурда мешавад, нишон дода шудааст. Дар муассисаҳои олии таълимӣ барои истифодабарии сармояи мақсаднок шурои махсус ташкил медиҳанд, то ин ки самаранокии истифодабарии захираҳои ҷалбшуда муайян карда шавад. Эндаумент – ин натанҳо фонди маблағгузории иловагӣ, балки робитаи беназири байни донишгоҳҳо ва хатмкунандагон, ки барои рушди илм ва донишгоҳи онҳо саҳм мегузоранд дониста мешавад.

Вобаста ба зарурати асосии диверсификатсияи сохтори хароҷоти дар соҳаи таҳсилоти олии касбии Тоҷикистон дар диссертатсия нишон дода мешавад, ки ин пешрафти ҷаҳонии илму техника ва технологияҳои баланд бардоштани сифати азхудкунии дониш ва дар ҳамин замина баланд бардоштани сифати таълим ба ҳисоб меравад. Диверсификатсиякунонии сохтори хароҷот дар соҳаи хизматрасониҳои таҳсилоти олии касбӣ ва дар маҷмӯ дар соҳаи маориф бояд хусусияти доимӣ дошта бошад. Яъне дигаргункунии сохтори хароҷот дар ин соҳаи муҳим бояд аз рӯи дигаргуншавии замони муосир гузаронида шаванд.

ХУЛОСА

Натиҷаҳои асосии илмии диссертатсия

1. Омӯзиши равандҳои назариявии сармоягузорӣ ба мо нишон дод, ки ҳама олимони ватаниву хориҷӣ моҳияти сармоягузориро вобаста аз рӯи дид ва

раванди корҳои таҳқиқотиашон шарҳ додаанд. Дар маҷмуъ сармоягузорӣ новобаста аз оне, ки дар шаклҳо ва маъноҳои гуногун таъриф ёфтааст, яке аз мавқеъи марказиро дар назария ва амалияи хоҷагидории бозорӣ гирифтааст.

2. Соҳаи хизматрасонҳои маориф дар ҷомеи имрӯза муҳимтарин самти рушди фаъолияти иқтисодиёт дониста шудааст. Муҳаққиқон соҳаи хизматрасониҳои маориф, махсусан соҳаи хизматрасониҳои таҳсилоти олии касбиро дар баробари омилҳои дигари истеҳсолот ва ҳатто аз онҳо ҳам боло медонанд. Нақши хизматрасониҳои маориф дар тамоми комёбиҳои инноватсионии ҷаҳони муосир аввалиндараҷа ҳисобида шудааст.

3. Дар шароити муосири фаъолият танҳо ҳамон иқтисодиёт рақобатпазир дониста мешавад, ки дорои илмғунҷоиш ва технологияҳои баландӣ идоракунанда бошад, яъне сармояи зеҳнӣ муҳимтарин омили пешрафти иқтисодиёт дар баробари дигар омилҳои истеҳсолӣ дониста шудааст.Чунин иқтисодиёт тавсифдиҳандаи шакли ҳамгироии идоракунӣ, ҳам дар сатҳи истеҳсолоти умумӣ ва ҳам дар марҳилаҳои алоҳидаи он мебошад. Аз ин сабаб дар кишварҳои пешрафта қисмати асосии ҳамгироии муштараки илм ва истеҳсолот, инноватсияҳо ва сармоягузорӣ, бо сармоя мусалаҳ будан, ҳосилнокии меҳнат ва ғайраро фарқ мекунанд. Чи гунае, ки таҷриба нишон медиҳад, маҳз ҳамгироии макроиқтисодӣ хусусияти хоси ҳама он моделҳое мебошад, ки натиҷаҳои назаррасро ба даст меоранд.

4. Мувофиқи таҳлил ва омӯзиши таҷрибаи давлатҳои пешрафтаи ҷаҳони муосир хулоса кардан мумкин аст, ки дар онҳо ба равандҳои сармоягузорӣ ба соҳаи хизматрасониҳои ТОК диққати ҷиддӣ дода, гуногуншаклии сармоягузорӣ ба ин соҳаи муҳими иқтисодиёт мавҷуд мебошад.

5. Номутаносибӣ ва нобаробарии тақсимоти сармоягузорӣ ба бахшҳои иқтисодиёти ҷумҳурӣ мушоҳида мешавад. Барои зиёд намудани сармоягузорӣ ба соҳаи таҳсилоти олии касбӣ, баланд бардоштани ҷолибнокии сармоягузорӣ ва ҷалби ҳар чи бештари сармоягузории хусусӣ муҳим арзёбӣ карда мешавад.

6. Сармоягузорӣ ба соҳаи хизматрасониҳои таҳсилоти олии касбӣ муҳимтарин воситаи афзуннамоии сармояи инсонӣ ҳисобида шудааст. Аз ин лиҳоз таҳқиқотҳое, ки дар ин самт аз ҷониби олимони ватанӣ гузаронидашудаанд камтарин ҳисса барои асосноккунии илмии ин раванд мебошад. Ба ақидаи мо, муҳимтарин шароити рушди сармояи инсонӣ сармоягузорӣ ба ТОК мебошад, ки имкони баланд бардоштани сифат ва сатҳи таълимот, аз ҷумла бозомӯзӣ ва баланд бардоштани сатҳи тахассусмандии кормандони соҳаи ТОК

7. Ҳолати муосири соҳаи ТОК таҳқиқотҳои чуқури минбаъда, асоснокунии назариявӣ ва амалии зарурати ташкили шароитҳои мусоид барои иқлими сармоягузорӣ ба соҳаи мазкурро талаб менамояд. .

Тавсияҳо оид ба истифодаи амалии натиҷаҳо

1. Истифодаи мақсаднок ва пурсамари воситаҳои буҷетӣ дар ҳама соҳаҳои хоҷагии халқ, аз ҷумла дар соҳаи хизматрасониҳои таҳсилоти олии касбӣ зери назорати махсуси давлат қарор дорад. Зеро истифодаи мақсадноки ин воситаҳо бе назорати ҷиддӣ бадаст оварда намешаванд. Бинобар ин дар низоми идоракунӣ ва назорати мақсадноки воситаҳои буҷетӣ субъектони гуногуни назоратчӣ ташкил карда шудаанд, ки мақсади асосии онҳо назорати самаранокии истифодаи воситаҳои буҷетӣ ба ҳисоб меравад. Аз ин лиҳоз зарур

аст, ки дар соҳаи хизматрасониҳои таҳсилоти олии касбӣ сарикасикунонӣ мавриди амал қарор гирад.[6-М], [8-М].

2. Дар маҷмуъ инро бояд қайд намоем, ки соҳаи хизматраоснии таҳсилоти олии мамлакт метавонад ҳамчун муҳимтарин соҳаи сармоягузорӣ бошад дар он хусус, ки сатҳи музди меҳнат ба соҳаҳои иқтисодёит вобаста ба талаботи бозор мувофиқ карда шавад. Зеро соҳаи таҳсилоти олии касбӣ муҳарики асосии тайёркунии мутахассисон дар тамоми соҳаҳои хоҷагидорӣ дониста мешавад. Талаботи бозори меҳнат дар сатҳи ҷаҳонӣ дар шароити муосир ба он мутахассис зиёд мебошад, ки дар муҳлати муайяншуда ва бо сифати баланд корро иҷро карда тавонад. Заминаи ибтидоии расонидани мутахассис ба ин дараҷа таҳсилоти олии касбӣ дониста мешавад. Ҳатто дар давлатҳои пешрафтаи ҷаҳони муосир соҳаи таҳсилоти олии касбӣ аз ҳама захираҳо ва омилҳои истеҳсолот дида болотар арзиш дорад. Бинобар ин аз рӯи ақидаи мо Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистонро зарур аст, ки дар баробари дигар соҳаҳои афзалиятнок фазои сармоягузориро дар соҳаи таҳсилоти олии касбӣ бояд аз рӯи талаботҳои муосир ташкил намояд, яъне дар қонунгузориҳои мамлакат оид ба ин раванд тағйиротҳо вобаста ба омӯзиши таҷрибаи ҷаҳони муоссир ворид намояд. [2-М].

3. Асоси консепсияи сармоягузорӣ ба соҳаи хизматрасониҳои таҳсилоти олии касбӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар асоси принсипҳои иқтисоди бозорӣ ташкил карда шудааст. Механизми пешини ташкилӣ-иқтисодии соҳаи таҳсилоти олии касбӣ ва дар маҷмӯ тамоми соҳаи маориф дар мамлакат асоснок аз рӯи фармоиши давлатӣ ва ба равндҳои воситаҳои буҷетӣ мешуданд. Мувофиқи механизми мусоири ташкилӣ-иқтисодии соҳаи таҳсилоти олии касбии Тоҷикистон хизматрасониҳои таълимӣ дар асоси талаботи бевоситаи истеъмолкунандаи ин хизматрасониҳо, ки инъикоскунандаи оилаҳои конкретӣ, корхонаҳо ва давлат мебошанд, истифода мешаванд. Бинобар ин зарур аст, ки ҳавасмандгардонии фаъолияти соҳибкориро дар самти соҳаи хизматрасониҳо таҳсилоти олии касбӣ дар мамлакат васеъ гардонем. [2-М], [4-М].

4. Таҷриба нишон медиҳад, ки истифодаи сарчашмаҳои қарзӣ дар тамоми соҳаҳои хоҷагидорӣ дар бештари ҳолатҳо самараи зиёд ба бор меоранд. Соҳаи хизматрасониҳои таҳсилоти олии касбӣ, ки пешрафту ояндабинии тамоми соҳаҳои хоҷагидориро инъикос менамояд дар истифодаи сарчашмаҳои қарзӣ ақибмонда дониста мешавад. Дар асоси таҷрибаи мавҷуда, вобаста аз сатҳи даромаднокии аҳолӣ сатҳи пардохтпазирии илмгирандагон ҳангоми пардохти шартномаи таҳсил дар МТОК дар бисёр маврид ба мушкилиҳо рӯ ба рӯ мешаванд. Аз ин лиҳоз, пешниҳод менамоем, ки ба монанди гирифтани қарзи ипотекӣ барои донишҷӯён ё илмгирандагони МТОК қарзҳои имтиёзноки дарозмуҳлат ташкил карда шавад. [2-М], [7-М].

5. Таҳқиқот собит намуд, ки дар аксарияти муассисаҳои ТОК озмоишгоҳҳои тахассусии таълимӣ ва илмӣ дар сатҳи зарурӣ ташкил карда нашудаанд. Аз ин лиҳоз пешниҳод менамоем, ки МТОК барои баланд бардоштани сифати таҳсилот ташкил намудани озмоишгоҳҳои инноватсионии тахассусии таълимӣ ва илмиро бо таври васеъ роҳандозӣ намоянд. Мавҷудияти чунин озмоишгоҳҳо барои гирифтани иҷозатнома оид ба пешбурди фаъолияти таълимӣ ҳатми дониста шавад.[8-М].

6. Саломатӣ дар баробари донишҳо ва таҷрибаи фаъолият яке аз нишондиҳандаҳои асосии таркиби сармояи инсонӣ дониста шудааст, ки бе саломати инсон наметавонад дониш ва малакаи худро барои пешрафти ҷомеъа сарф кунад. Модели рушди сармояи инсонӣ дар мамлакат, ки дар зербоби 2.3. таҳия шудааст бояд мавриди амал қарор гирад. [1 -М], [2-М], [5-М].

ИНТИШОРИ ДОВТАЛАБ АЗ РӮИ МАВЗӮИ ДИССЕРТАТСИЯ

Мақолаҳо дар маҷалаҳои тақризшаванда

[1-М].Султонов А.Н. Аҳамияти сармоягузориҳои хусусӣ дар таъмини молиявии муассисаҳои олии касбӣ [Матн] / Тошматов М.Н., Султонов А.Н. // Паёми Донишгоҳи давлатии тиҷорати Тоҷикистон // Бахши иқтисодӣ.– № 4 (29). Душанбе, 2019. – С. 191-194.

[2-М].Султонов А.Н. Нақши маблағгузориҳои буҷетӣ дар таъмини рушди соҳаи маориф ҳамчун омилт асосии рушди иқтисодиёт [Матн] / Султонов А.Н. // Паёми Донишгоҳи давлатии тиҷорати Тоҷикистон // Бахши иқтисодӣ.– № 1 (26). Душанбе, 2019. – С. 79-82.

[3-М].Султонов А.Н. Имкониятҳо ва равандҳои ҷалби лоиҳаҳои сармоягузории хориҷӣ ба соҳаи таҳсилоти олии касбии Ҷумҳурии Тоҷикистон[Матн] / Султонов А.Н. // // Паёми Донишгоҳи давлатии тиҷорати Тоҷикистон // Бахши иқтисодӣ.– № 2 (36). Душанбе, 2021. – С. 228-232.

[4-М].Султонов А.Н. Самаранокии сармоягузориҳо дар соҳаи таҳсилоти олии касбии Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / Тошматов М.Н., Султонов А.Н. // Паёми Донишгоҳи технологии Тоҷикистон. Бахши иқтисодӣ. – , № 3(54). - Душанбе: ДТТ, 2023. – С. 234 - 242.

Дигар нашрияҳо:

[5-М]. Султонов А.Н. Соҳаи таҳсилоти олӣ ва акши он дар рушди иқтисодиёти кишвар [Матн] / Султонов А.Н. // Маҷмӯаи мақолаҳои конференсияи илмӣ-амалӣ Донишгоҳи технологии Тоҷикистон (20-21 ноябри 2020). - Душанбе: ДТТ, 2020. - С. 212-214.

[6-М].Султонов А.Н. Сармоягузориҳои хориҷӣ дар рушди соҳаи таҳсилоти олии касбии Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / Маҷмӯаи мақолаҳои конференсияи илмӣ-амалӣ Донишгоҳи технологии Тоҷикистон (20-21 ноябри 2020). - Душанбе: ДТТ, 2020. - С. 209-211.

[7-М]. Султонов А.Н. Зарурати объективии навсозии хизматрасониҳои таълимоти олии касбӣ дар Тоҷикистон ҳамчун муҳимтарин омили рушди саноаткунонии босуръат [Матн] / Маҷмӯаи мақолаҳои конференсияи илмӣ-амалии байналмилалӣ Донишгоҳи технологии Тоҷикистон (24-25 ноябри 2023). Қисми 2. - Душанбе: ДТТ, 2023. - С. 94-97.

[8-М]. Султонов А.Н. Сарчашмаҳои муосири сармоягузориҳо ба соҳаи ҳизматрасониҳои таҳсилоти олии касбӣ [Матн] / Маҷмӯаи мақолаҳои конференсияи илмӣ-амалии байналмилалӣ Донишгоҳи технологии Тоҷикистон (24-25 ноябри 2023). Қисми 2.- Душанбе: ДТТ, 2023. - С. 99-102.

ТЕХНОЛОГИЧЕСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ ТАДЖИКИСТАНА

УДК: 338 (072.8) *На правах рукописи*

СУЛТОНОВ АБДУРАХМОН НЕЪМОНОВИЧ

ПОВЫШЕНИЕ ЭФФЕКТИВНОСТИ ИНВЕСТИЦИОННЫХ ПРОЦЕССОВ В СФЕРУ УСЛУГ ВЫСШЕГО ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ В ТАДЖИКИСТАНЕ

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

диссертации на соискание ученой степени
кандидата экономических наук
по специальности 08.00.05.02 – Услуги в науке,
образование и социальной сфере

Душанбе - 2025

Диссертация выполнена на кафедре экономики и управления Технологического университета Таджикистана.

Научный руководитель:	**Тошматов Махмуд Негматович** – кандидат экономических наук, доцент, и.о. профессора, академик ИА РТ, первый проректор – проректор по учебной работе и управления качеством образования Технологического университета Таджикистана;
Официальные оппоненты:	**Кадырова Заррина Халимовна** – доктор экономических наук, профессор кафедры экономика и организации бизнеса Таджикского государственного университета коммерции;
	Ойматов Бахтиёр Шорахматович – кандидат экономических наук, и.о., доцента кафедры бухгалтерского учета, анализа и аудита Таджикского государственного педагогического университета имени Садриддин Айни.
Оппонирующая организация:	**Международный университет туризма и предпринимательства Таджикистана**

Защита диссертации состоится "14" марта 2025 г. в 10^{00} часов на заседании диссертационного совета 6D.КОА-014 при Таджикском государственном финансово-экономическом университете (734067, г. Душанбе, улица Нахимова, 64/14, E-mail: faridullo72@mail.ru. Телефон научного секретариата (+992) 935730010.

С диссертацией и авторефератом можно ознакомиться в научной библиотеке и на официальном сайте Таджикского государственного финансово-экономического университета www.tgfeu.tj

Автореферат разослан «____» __________ 2025 года.

Ученый секретарь диссертационного совета, кандидат экономических наук **Убайдуллоев Ф.К**

ВВЕДЕНИЕ

Актуальность темы исследования. В современных условиях состояние экономики Республики Таджикистан тесно связано с повышением эффективности деятельности предприятий и учреждений, различающихся по видам деятельности, назначению и организационно-правовым формам. Эволюция развития мировой экономики и практика развитых стран свидетельствуют о том, что в долгосрочном периоде эффективность экономики государства в большой мере зависит от степени рационального функционирования учреждений, которые занимаются социальными вопросами. Если не созданы, соответствующие благоприятные условия для функционирования таких учреждений впоследствии это приведет к снижению эффективности других отраслей экономики. Деятельность общества в современных условиях находятся в корреляции с состоянием инновационного роста, которые является основным фактором развития экономики страны. Следовательно, нынешний этап развития ставит задачу раскрытия потенциала человеческого фактора, который рассматривается как заменитель нормы оценивания эффекта производственно-управленческой деятельности.

Знание считается ключевым ресурсом в развитии современного общества и играет лидирующую роль, по сравнению с другими финансовыми, трудовыми, материальными и природными факторами экономического развития. Этот основной фактор прогресса общества в Послании основателя мира и национального единства, Лидера нации, Президента Республики Таджикистан Эмомали Рахмона отмечено следующее: «Не следует забывать, что развитие государства и благоустроенное будущее Родины напрямую зависят от уровня знаний и образованности народа[2]».

Уровень знаний, его повышение значительно влияет на интеллектуальный потенциал, профессиональный уровень и способствует эффективности всех направлений деятельности общество. Основную роль в этом направлении играет высшее профессиональное образование. Следовательно, адаптация высшего образования современным требованиям и условиям требует решения приоритетных задач в этой сфере.

В современных условиях дальнейшее развитие и повышение качества образовательных услуг требует значительных инвестиций и их эффективного использования. Уровень состояния образовательных услуг, в частности высшего образования в стране является определителем важнейших проблем развития экономических методов управления и инвестирования в эту сферу. Преодоление этих жизненно важных проблем для современного общества Таджикистана достигается путем научного обоснования процессов.

Повышение качества образовательных услуг, подготовка востребованных конкурентоспособных специалистов, удовлетворяющих возросшим темпам изменений требований рынка труда, учебно-лабораторная база вузов, аккумулирования, распределения и использования различных источников

[2] Послание Президента Республики Таджикистан Эмомали Рахмона «Об основных направлениях внутренней и внешней политики республики» 23.12.2022, стр.35

инвестирования в образовательные учреждения высшего профессионального образования и роста их эффективности является важными, требующими научного вопросов исследования.

Степень научной разработанности проблемы. Инвестиционные процессы и особенностей их протекания в том числе в сфере высшего профессионального образования нашли отражение как в работах отечественных учёных – экономистов, к которым можно отнести Катаева А.Х., Комилова С.Дж., Каюмова Н.К., Назарова Т.Н., Рахимова. Р.К., Саидмуродова Л.Х., Тошматова М.Н., Усмановой Т.Дж., Шарифова З.Р., Джураева А., Солиева М.Х., Факеров Х.Н. и других.

Вопросами роли инвестиций в развитие услуг сферы высшего профессионального и модернизации образования в условиях трансформации экономики занимались российские учёные: Андрианова Ю.О., Генцова А., Денисова О.В., Журавлева Г.П., Зимина Е.В., Кошева П.Д., Магамедова Дж.Х., Молчанова И.Н., Полежаева Г.Т., Степанова О.М., Щетнина В., Халин В.Г. и другие.

Вопросы повышения эффективности инвестиций в сферу услуг высшего профессионального образования исследовались также различными учеными Востока, важнейшие аспекты работ которых направлены на создание благоприятной среды для инвестиций и ее влияние на повышение качества образования. Развитие природы инвестиционных процессов приведены в работах известных ученых-экономистов Маркса К., Смита А., Сейя Ж.Б., Риккардо Д., Пигу А., Милля Д.С., Маршалла А. и других, которые являются одним из первых пониманий о капитале и инвестициях.

Несмотря на исследования, проведенные учеными и их значимые результаты в этом направлении, все еще существуют проблемы, которые слабо изучены или не изучены вообще. Важнейшим вопросом является выявление возможных источников капитала и тем самым активизация инвестиционных процессов в сфере услуг высшего профессионального образования. Эта ситуация считается целью, задачей и направлением нашей диссертационной работы.

Связь исследований с программами (проектами) и научными темами. Тема диссертационного исследования проводится в рамках, утвержденных государственных программ социально-экономического развития, Национальной стратегией развития РТ на период до 2030 года, Государственным программам обеспечения образовательных и научных учреждений республики предметными кабинетами, учебными и научно-исследовательскими лабораториями соответствует концепции развития профессионального образования в Республике Таджикистан, Национальной концепции образования Республики Таджикистан.

ОБЩАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ИССЛЕДОВАНИЯ

Цель исследования. Целью диссертации является исследование теоретических и практических путей повышение эффективности инвестиционных процессов в сфере услуг высшего профессионального

образования в Таджикистане и разработка рекомендаций и предложений по увеличению инвестиций.

Задачи исследования. Реализация поставленной цели требует решения следующих задач:

- исследование экономической сущности, источников и структуры инвестиций;
- анализ инвестиционной привлекательности в сферу образовательных услуг Республики Таджикистан;
- оценка основных средств и финансовой обеспеченности высшего профессионального образования (ВПО) в Республике Таджикистан;
- рассчитать эффективность государственного финансирования сферы услуг ВПО;
- разработать предложения для повышения эффективности инвестиционных процессов в сфере ВПО.

Объект исследования. Объектом диссертационного исследования были выбраны сервисные учреждения в сфере высшего профессионального образования Республики Таджикистан.

Предмет исследования. Система социально – экономических отношений, складывающихся в системе ВПО по повышения эффективности инвестиционных процессов в данной сфере.

Гипотеза исследования заключается в предположении о том, что повышение эффективности инвестиционных процессов в сферу ВПО способствуют формированию высококвалифицированных специалистов для всех отраслей экономики и современного рынка труда, который играет ключевую роль в обеспечение устойчивого роста экономики.

Исследование данной проблемы позволить выявить сложности в определении основных направлений повышения эффективности вложенных инвестиций в сферу образовательных услуг.

Теоретические основы исследования составили ключевые работы зарубежных и таджикских ученых, научные результаты представителей школ и разнообразных явлений по направлению данной диссертации, публикации в периодических изданиях, республиканских и международных научно-практических конференциях, действующие нормативно-правовые акты Республики Таджикистан, относящиеся к этой области: капитальной и инвестиционной деятельности.

Методологические основы исследования. Для решения задач вытекающее в процессе исследования использовались такие научные методы как логистический, систематический, регрессионно-корреляционный, сравнительный и экономико-статистический методы анализа.

Источниками информации являются нормативно-правовые акты Республики Таджикистан, выступления и послания Основателя мира и национального единства, Лидера нации, Президента Республики Таджикистан Эмомали Рахмона, материалы и отчеты Министерства образования и науки Республики Таджикистан, Министерства финансов Республики Таджикистан,

Национального банка Таджикистана, Агентство по статистике при Президенте Республики Таджикистан, международных финансовых институтов, аналитические результаты и заключения государственных институтов. научные труды отечественных и зарубежных ученых, опыт развитых стран.

Исследовательская база. Диссертация выполнена на кафедре экономики и управления Технологического университета Таджикистана.

Новизна научно-исследовательской работы заключаются в выявлении направленности и особенностей инвестирования в сферу образовательных услуг и дальнейшем уточнении и развитии теоретико-методических подходов к определению эффективности источников финансирования с целью поддержания качества подготовки специалистов и тем самым обеспечения стабильного развития экономики страны:

1. Выявлена значимость и преимущество сферы ВПО и ее вклад в развитии экономики, которая является корнем требований и приоритетных направлений прогресса современного общества, экономическая сущность инвестиций и инвестиционной деятельности в сфере высшего профессионального образования, дано авторские определение понятия инвестиции. Впервые показана сущность инвестиционных процессов в сфере ВПО Республики Таджикистан с учетом всех проблем и особенностей, которые считаются одним из важнейших вопросов развития этой сферы. При этом показаны современные методы определения эффективности инвестиций в сферу ВПО.

2. Обосновано, что для сбалансированного развития экономики страны необходимо эффективное использование инвестиции, направляемых в систему ВПО, которые создают необходимые условия для подготовки образовательными учреждениями высококвалифицированных кадров, конкурентоспособных как на национальном, так и на международном уровнях.

3. Определены особенности инвестирования в систему высшего профессионального образования РТ в новых социально-экономических условиях на основе анализа опыта развитых стран и разработана модель основных источников инвестиций в сферу высшего профессионального образования, в которой также показана роль человеческого капитала в структуре национального богатства.

4. Впервые на основе имеющихся данных с использованием современных стандартов дано научное обоснование эффективности инвестиций в сферу высшего профессионального образования страны. Также в соответствии с современными требованиями определены сроки окупаемости и рентабельность инвестиций в сферу высшего образования страны. При этом были оценены основные фонды и уровень их использования как основного объекта инвестирования в сферу высшего образования.

5. Выявлены факторы, оказывающие влияние на эффективность инвестиций в сферу ВПО в условиях недостаточности бюджетных средств. Обосновано необходимость привлечения внебюджетных источников финансирование в сферу ВПО играющих важную роль в ее развитие.

6. Предложено научное обоснование диверсификации структуры затрат сферы ВПО в условиях трансформации экономики и доказано, что диверсификация затрат приобретает особую значимость для эффективного использования вложений в эту сферу.

Основные положения исследования, выносимые на защиту:

1. Предложено авторское понимание сущности «инвестиций» и их классификация;
2. Дана оценка качества подготовки высококвалифицированных конкурентоспособных специалистов на национальном и международном уровнях.
3. Дана оценка современного состояния инвестирования в сферу услуг высшего профессионального образования в Республике Таджикистан на современном этапе;
4. Срок окупаемости инвестиций в сферу ВПО определен на основе применения метода чистой приведенной стоимости (NPV);
5. Проанализирована и дана оценка зависимости общего объема валового внутреннего продукта от объема вложений в сферу услуг высшего профессионального образования в экономике Республики Таджикистан;
6. Разработаны и предложены пути повышения эффективного использования инвестиций и диверсификации затрат в сфере услуг высшего профессионального образования в Республике Таджикистан.

Теоретико-практическая значимость исследования. Выводы и рекомендации, полученные в ходе исследования диссертации, могут быть использованы для повышения эффективности использования инвестиционных процессов в различных услугах учреждений сферы высшего профессионального образования независимо от их формы собственности. Все результаты проведенного исследования дали исследователю возможность комплексно оценить существующие теоретические процедуры совершенствования и повышения эффективности инвестиционных процессов в сфере услуг высшего профессионального образования.

Степень достоверности результатов исследования прежде всего подтверждается правильным использованием статистических и фактических данных об объекте и теме исследования, использованием информации об эффективности инвестиционных процессов в сфере услуг высшего профессионального образования. Тем самым были созданы основы для проведения анализа всех аспектов теоретических положений по совершенствованию и повышению эффективности инвестиционных процессов в сфере услуг ВПО.

Соответствие диссертации паспорту научной специальности. Диссертационная работа по следующим пунктам Паспорта научной специальности ВАК при Президенте Республики Таджикистан по специальности 08.00.05.02 – Услуги в науке, образование и социальной сфере; 1.8. Повышение эффективности использования рыночных инструментов в сфере услуг в науке, образования и социальной сфере. 1.11. Реальная стоимость

товаров и услуг в сфере науки, образования и социальной сфере.1.12. Методология и инструментарий определения цены на научных, образовательных и социальных продуктов и услуг. 1.16. Укрепление экономического и социального потенциала услуг в сферах науки, образования и социальной сфере.1.18. Финансирование сектора услуг в сферах науки, образования и социальной сфере. 1.19. Развитие сотрудничества научных, образовательных и социальных учреждений с субъектами других отраслей экономики.

Личный вклад соискателя ученой степени в научное исследование. Автор принимал непосредственное участие во всех этапах реализации плана научной работы, разработки темы, ее обоснования и актуальности, целей и задач. Автор внес теоретический вклад в разработку и обоснование основных направлений эффективного использования инвестиционных процессов в сфере услуг высшего профессионального образования в Таджикистане, а также сбору, анализу и оценке статистических данных в этой области.

Апробация и реализация результатов диссертацонного исследования. Основные положения и результаты исследований, изложенные в диссертации, были доложены автором и обсуждены на международных, республиканских научно-практических конференциях, семинарах и круглых столах, проведенных в 2019-2023 годах, в том числе на республиканских научно-практических конференциях на тему «Вопросы эффективного обеспечения взаимосвязи науки и производства» (Душанбе, 2020 г.), "Взаимосвязь науки с производством в процессе ускоренной индустриализации Республики Таджикистан" (Душанбе 2022 г.).

Публикация результатов диссертации. По материалам диссертационной работы автором опубликовано 8 статей общим объемом 3,3 п.л., из них 4 статьи в рецензируемых журналах ВАК при Президенте Республики Таджикистан.

Структура и объем диссертации. Диссертационная работа состоит из введения, трех глав, заключения, списка использованной литературы, включающего 162 наименований. Диссертация представлена на 169 страницах компьютерного текста и включает 28 таблицы, 6 рисунков и 6 диаграмм.

ОСНОВНОЕ СОДЕРЖАНИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ

Во «Введении» диссертационного исследования обоснована актуальность темы исследования, определены цель, задачи, предмет и объект исследования, дана научная новизна исследования, апробация работы и практическая значимость полученных результатов.

В первой главе диссертации «Теоретические основы исследования эффективности инвестиций в сферу услуг высшего профессионального образования» Исследованы теоретические основы экономической сущности инвестиций, роль сферы образовательных услуг, особенно ВПО в социально-экономическом развитии Республики Таджикистан, мнение ученых-экономистов о сфере образования, как основной области в которой

формируется человеческий капитал, методы определения эффективности инвестиций в сферу образовательных услуг.

Исследование темы позволило изучить мнение разных ученых о сущности капитала и инвестиций (табл. 1). На основе этих исследований было определено, что не существует общей или единой сути сущности инвестиций в современной науке.

Таблица 1. - Толкование понятия инвестиций отечественными и зарубежными учеными

Авторы	Толкование понятия инвестиции
Адам Смит	«Инвесторы являются основным средством организации производственных процессов».
Карл Маркс	«Капитал – это стоимость, которая создает добавленную стоимость».
Ҷон Кенс	«Инвестиции — это текущее увеличение стоимости капитала в результате производственной деятельности в данном периоде и представляют собой ту часть дохода, которая не была использована на потребление в текущем периоде»
У. Шарп	«инвестиции – это отказ от денег сегодня, чтобы приумножить их в будущем»
Игонина Л.Л.	«Инвестиции представляют собой систему экономических отношений и связаны с одной и той же стоимостью, которая была вложена в основные средства с момента привлечения денежных средств до момента их возмещения»
В.В. Ковалев	«инвестиции определяются как собственные денежные средства, вложенные в несколько видов активов»
Видяпина В.И. Добрынина А.И.	"увеличение объёма производства за счёт увеличения элементов капитала называется инвестициями"
Закон Республики Таджикистан «Об инвестициях»	"инвестиции - вложение средств на территории Республики Таджикистан инвестором в виде материальных и нематериальных активов с целью получения прибыли"
Раҳимов.Р.К.	"инвестиции - это все затраты на приобретение машин и оборудования, выполнение строительно-монтажных работ, изменение ресурсов и т.п."
Тошматов М.Н. Дадоҷонова Н.М.	«Инвестиции являются процессами, которые тесно связаны с описанием их качества и количества, решением важных социальных вопросов, условий труда, уровня жизни населения, производственным потенциалом государства, ее эффективной организации, отраслевой структурой. и воспроизводством общественной продукции»
Узакова Г.М.	«инвестиции – это расходы субъектов экономики на недвижимость, интеллектуальную собственность и финансовые активы, которые с течением времени приносят положительные или отрицательные результаты в виде доходов или убытков»

Источник: авторская разработка на основе изученных теорий

Вопросы, поднятые в ходе исследования, определили, что, несмотря на то, что в направлении эффективности инвестиционных процессов в сфере услуг высшего профессионального образования проведена большая работа, она применительно к влиянию новых образовательных технологий все еще требует более полноценного исследования. С этой точки зрения одним из вожных

вопросов исследования является использования современных методов оценки рациональности инвестирования в сферу образовательных услуг. В исследовании доказано, что эффективность инвестирования во многом определяется социальной политикей государства. Поэтому автор пояснил суть инвестирования с учетом всех изученных процессов.

По мнению автора, «инвестиции воплощают в себе совокупность денежных, материальных и интеллектуальных ценностей и используются при реализации производственных, коммерческих, социальных, научных, культурных программ и проектов с целью увеличения реального капитала общества и эффективности его использования, и имеет результатом увеличение прибыли (доходов) субъектов экономики и/или заключается в достижении положительных социальных и экологических результатов».

Также в диссертации автором обосновано место и роль образовательных услуг в экономическом и социальном развитии Республики Таджикистан. Определена и уточнена роль образовательных услуг в вожнейших сферах экономики, приведены мысли таджикских и зарубежных ученых о значение высшего профессионального образования. (табл. 2).

Таблица 2. - Толкование роли и сущности услуг высшего профессионального образования в развитии общества зарубежными и отечественными учеными

Авторы	Понятие
Ожегов С.И.	«сферу образования он понимал двояко: первый как образование и просвещение, а второй как совокупность знаний, полученных в результате специального обучения»
Декларация ООН по вопросу образования, науке и культуре	«в социально-экономическом и культурном развитии основную роль играет высшее профессиональное образование”
Скворцова В.А Шарыпина Л.Е.	«роль системы образования и науки в экономике общества заключается в том, что показывает переход экономики к инновационному развитию, характеризует наукоемкость и новую структуризацию производства, превосходство качества над количеством, накопление источников и энергии»
Балхын Г. А.	«сфера образования признаетсяется как духовная потребность человека наряду с неэкономическими потребностями, реализация которых создает признание себя и окружающего мира»
Закон Республики Таджикистан «Об образовании»	« образование – процесс обучения и воспитания в интересах лица, общества и государства, обеспечивающий получение обучающимися определенного уровня образования»
Лидер нации, Основатель мира и национального единства, Президент Республики Таджикистан Эмомали Рахмон	“укрепление научного потенциала страны, внедрение изобретений в производство, стабилизация материально-технической базы образовательных учреждений, повышение качества образования на всех уровнях обученияя, привлечение талантливой молодежи к изучению современных технологий и творческих и технических работ является одной из важнейших задач науки и образования».
Бободжонов Р.М.	“«образование является одним из важнейших элементов человеческого развития»”

Источник: авторская разработка на основе изученных теорий.

Теоретический анализ экономической сущности образовательной деятельности показывает, что сфера образования является одним из факторов,

непосредственно влияющих на процесс воспроизводства качественной характеристики рабочей силы - частного фактора производства материальных благ.

Система образования является системой решающей смежные задачи, такие как удовлетворение интеллектуальных и профессиональных потребностей личности и повышение интеллектуальных и профессиональных возможностей общества. Образование рассматривается как развиватель личности, индивидуальных способностей, усилитель профессиональной подготовки и формирователь научного потенциала общества и составляет основу экономического прогресса в условиях острейшей конкуренции.

В диссертации также показаны инвестиции в сферу высшего профессионального образования, источники и методы определения их эффективности. Переход экономики Республики Таджикистан на рыночные принципы повлекли за собой изменения в финансовых отношениях экономических субъектов, в том числе в сфере образования. Современная система высших учебных заведений страны с финансовой точки зрения существенно отличается от традиционной системы образования.

Инвестирование в экономику, имеющую население с низким уровнем знаний и не отвечающее требованиям современных международных стандартов образования, может способствовать лишь созданию технологически неэффективного и отсталого производства, дальнейшему отставанию страны от мировой тенденции инновационного развития. экономики, основанной на науке и образовании. То есть инвестирование в страну имеющей слабую образовательную систему в современных условиях считается неэффективным.

Государство с учетом того, что образованные люди играют ключевую роль в развитии экономики он финансирует высшая образования. В предприятиях в целах переподгодовки и повышения квалификации работников, работодатели также инвестирует, имея в вид что эти расходы обизательно окупается и приносит дополнительный прибыль в будушем.

Принимая во внимание, что высокообразованные категория населения является вожнейшим фактором социально – экономического развития, государства осуществляется значительные инвестиции в сферу высшего профессионального образования.

В диссертации для оценки эффективности инвестирования в сферу высшего образования использована чистая текущая стоимость. Данный индикатор показывает абсолютный результат инвестирования в сферу образования. Когда данный индикатор превышает нулевое значение (**NPV>0**), то в этом случае принимается инвестиционные решения. В случае, если же данный индикатор меньше нулевого значения (**NPV<0**), то инвестиционные решения не принимаются.

Данный показатель рассчитывается по следующей формуле :

$$\mathbf{NPV} = -\sum_{t=1}^{Tr} \mathbf{I}\,\frac{1-(1+i)^{-t}}{i} + \sum_{t=1}^{T} \mathbf{C}\,\frac{(1+i)^{-t}}{i}$$

где:

I – денежные потоки на первоначальных инвестиций;

C - денежные потоки, полученные от освоения инвестиций в период t;

i – ставка дисконтирования;

t – срок расчетов (год, квартал, месяц...);

T – величина расчетного периода;

Tг – инвестиционные сроки.

На основе изучения мирового опыта инвестировании в сферу услуг ВПО в диссертации определяются, что ключевыми параметрами оценки эффективности инвестиционных процессов в сфере услуг высшего профессионального образования является определение преимущества того или иного инвестиционного процесса. Потому что инвестиционные ресурсы ограничены и поэтому высшим профессиональным учреждениям необходимо их эффективно использовать.

Для формирования нового механизма финансирования системы ВПО сооветствующего рыночным условиям функционирования необходимо увеличить объемы как бюджетного, так и других источников финансирования и его эффективное использование образовательными учреждениями.

Во второй главе «Анализ и оценка эффективности инвестиций в сферу услуг высшего профессионального образования в Республике Таджикистан» исследованы процесс использования основных фондов в сфере ВПО в Республике Таджикистан как основного процесса инвестиционной привлекательности, современная структура сферы высшего профессионального образования в стране и перспективы ее развития, современное состояние источников инвестиций в сферу услуг высшего образования и их эффективность, совершенствование системы финансирования сферы услуг высшего профессионального образования в Республике Таджикистан, характеристика источника и процесса инвестирования в развитых и развивающихся странах.

В диссертации анализируется и оценивается процесс использования основных фондов в сфере услуг высшего профессионального образования и инвестирования в них (таблица 3).

Таблица 3. Балансовая стоимость основных фондов в сфере высшего профессионального образования в Республике Таджикистан, млн. сомони

Годы	Наличие в начале года	Поступило в отчетном году	Выбыль в отчетном году	Наличие в конце года
2016	463,47	44,49	26,68	481,31
2017	481,31	52,71	27,45	506,58
2018	506,58	60,5	33,69	533,4
2019	533,4	74,1	35,36	575,86
2020	575,86	78,9	39,03	615,73
2021	615,73	91,0	40,8	665,9
2022	665,9	99,5	45,1	720,33

Источник: Таблица составлена на основе данных Агентства по статистике при Президенте Республики Таджикистан

В процессе исследования была проанализирована динамика балансовой стоимости основных фондов сферы высшего профессионального образования республики, который в начале 2016 года равнялась 463,47 млн.сомони и к 2022 году достиг значения 665,9 млн сомони. Также стоимость основных фондов поступивших за отчетные годы в 2016 году составила 44,49 млн руб. сомони, а к 2022 году увеличится до 99,5 млн. сомони. Стоимость основных фондов на конец отчетного года с 481,31 млн. сомони в 2016г. вырос до 720,33 млн сомони в 2022 году.

Коэффициент обновления основных средств в 2016 году был равен 0,09 и в 2017 году этот показатель достиг значения 0,1, а в 2018 году увеличился до 0,11. В 2019-2020 годах коэффициент обновления равнялась 0,13, а в 2021-2022 годах достиг значения - 0,14. (табл. 4).

Таблица 4. - Коэффициент обновления, ликвидации и темпов роста основных фондов в сфере высшего профессионального образования в Республике Таджикистан

Годы	коэффициент обновления основных фондов	Коэффитциент ликвидации основных фондов	Коэффитсиент темпов роста основных фондов
2016	0,09	0,06	0,04
2017	0,10	0,06	0,05
2018	0,11	0,07	0,05
2019	0,13	0,07	0,07
2020	0,13	0,07	0,06
2021	0,14	0,07	0,08
2022	0,14	0,07	0,08

Источник: Таблица составлена на основе данных Агентства по статистике при Президенте Республики Таджикистан.

Коэффициент ликвидации основных фондов ниже коэффициента обновления основных фондов за весь анализируемый период и в 2016 и 2017 годах равнялась 0,06, а с 2018 по 2022 год вырос до 0,07.

Коэффициент темпов роста основных фондов равнялась в 2016 году 0,04, 2017 году – 0,05, 2019 году – 0,07, 2020 году – 0,06, 2021-2022 годах – 0,08. Чем выше значение коэффициента, тем быстрее обновляются основные фонды предприятий.

В диссертационной работе оценено финансирование из государственного бюджета сферы услуг сектора высшего профессионального образования в 2015-2022 годах (таблица 5).

Таблица 5. - Структура бюджетного финансирования сферы высшего образования Республики Таджикистан в 2015-2022 гг.

Наименование показателей	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Итого бюджетное финансирование сферы высшего профессионального образования, млн.сомони	477,1	556,2	632,7	606,1	716,5	888,9	1077,1	1191,9
Фонд заработной платы, млн.сомони	310,1	361,5	411,3	393,9	465,7	577,3	700,1	772,4
Для подготовки специалистов, млн. сомони	30,1	28,4	53,1	49,1	56,6	74,6	91,5	102,5
Другие направления, млн. сомони	136,9	166,3	168,3	163,0	194,2	237,0	285,5	317,0

Источник: составлено автором на основе данных «Отчета об исполнении Государственного бюджета Республики Таджикистан» http://minfin.tj/

Из таблицы 5 диссертации видно, что общий объем бюджетного финансирования в сферу ВПО на 2022 год в Республике Таджикистан составляет 1191,9 млн. сомони, что в 1,1 раза (9,6%) больше, чем в 2021 году. Этот показатель в 2,5 раза больше, чем в 2015 году. То есть за семь отчетных лет объем финансирования из государственного бюджета сферы ВПО увеличился.

Другими направлениями бюджетного финансирования сферывысшего профессионального образования страны являются текущий ремонт, стипендии, оплата коммунальных услуг и т.д. Объем этих вложений (в другие направления) в 2022 году составили 317,0 млн. сомони, что в 1,1 раза больше, чем в 2021 году.

Также в диссертации анализируется объем государственного бюджетного финансирования сферы услуг сектора ВПО относительно ВВП как основного индикатора экономического развития (табл. 4).

Таблица 6. - Финансирование из государственного бюджета сферы услуг сектора высшего профессионального образования по отношению к ВВП

Показатели	Годы							
	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Всего в сферу образования, млн.сомони	2918,6	3146,2	3581,1	3863,1	4404,9	4419,2	5385,3	6379,8
В том числе в сектор высшего профессионального образования, млн.сомони	477,1	556,2	632,7	606,1	716,5	888,9	1077,1	1191,9
Всего в сферу образования по отношению к ВВП, в %	5,5	5,5	6,10	5,8	5,6	5,2	5,8	5,5
Всего в сектор высшего профессионального образования, по отношению к ВВП, в %	0,95	1,0	1,1	0,9	0,9	1,05	1,2	1,02

Источник: составлено автором на основе данных «Отчета об исполнении Государственного бюджета Республики Таджикистан» http://minfin.tj/

Анализ таблицы 6 в диссертации показал, что бюджетное финансирование сферы ВПО, как одного из основных секторов системы образования Республики Таджикистан, как и всей сферы образования, из года в год увеличивается, но его доля в ВВП остается неизменной на низком уровне. Например, если в 2021 году доля финансирования высшего профессионального образования из бюджетных источников составила 1,02% от ВВП, то в 2022 году этот показатель равнялся 1,2%.

В диссертации исходя из имеющихся возможностей было рассчитано подушевое финансирование сферы высшего профессионального образования в стране (таблица 5).

Таблица 7. - Динамика подушевого финансирования высшего профессионального образования в Республике Таджикистан

Годы	Финансирование УВПО млн. сом	Коли-чество преподава-телей (тыс. чел.)	Коли-чество студентов (тыс. чел.)	В среднем на душу одного преподава-теля (тыс.сомони)	В среднем на душу одного студента (тыс.сомони)
2015	477,1	9,2	165,3	51,6	2,9
2016	556,2	9,9	176,5	56,2	3,2
2017	632,7	10,01	186,9	63,2	3,4
2018	606,1	10,3	195,7	58,8	3,1
2019	716,5	10,6	209,8	67,6	3,4
2020	888,9	11,7	229,6	75,9	3,9
2021	1077,1	11,75	245,8	91,7	4,4
2022	1191,9	12,6	239,5	94,6	4,9

Источник: Составлено автором на основе материалов статистики образования в Республике Таджикистан.

Анализ данных показывает, что подушевое финансирование сферы высшего профессионального образования в стране в 2022 году на одного преподавателя составил 94,6 тыс. сомони, который увеличился по сравнению с 2015 годом в 1,8 раза и на одного студента составил 4,9 тысячи сомони, который за этот же период увеличился в 1,5 раза.

Таблица 8. Динамика подушевого финансирования высшего профессионального образования в некоторых государствах

Государства	Коли-чество студентов ,тыс. чел.	Финансирование УВПО, млн. долар	Финансирование УВПО по отношению к ВВП, в%	В среднем на душу студента, в долл. США
Российская Федерация	4000,0	7800,0	0,5	1950
Республика Белорусь	254,4	351,9	0,6	1338,3
Республика Казахстан	575,5	575,5	0,3	1005,2
Республика Узбекистан	311,5	270,0	0,5	866,8
Кыргызская Республика	214,0	82,2	1,1	384,3
Республика Таджикистан	229,36	91,0	1,1	396,3

Источник: Составлено автором на основе статистических отчетов государств

Проанализированные в диссертации материалы показывают, что объем финансирования сферы услуг высшего профессионального образования в Российской Федерации составляет 7800 млн.долл., в Республике Беларусь 351,9 млн. долл. в Республике Казахстан 578,5 млн. долл., в Республике Узбекистан 270,0 млн. долл., в Кыргызской Республике 82,2 млн. долл. и 91,0 млн.долл. в Республике Таджикистан. В этот же анализируемый период нам стало известно, что доля финансирования сферы высшего профессионального образования по отношению к ВВП в Российской Федерации составляет 0,5%, Республике Беларусь 0,6%, Республике Казахстан 0,3%, Республике Узбекистан 0,5%, Кыргызской Республике 1,1% и Республике Таджикистан 1,1%. Самым высоким показатель подушевого финансирования является в Российской Федерации - 1950 долл., а в Республике Беларусь он составил - 1383,3 долл., в Республике Казахстан - 1005,2 долл., в Республике Узбекистан - 866,8 долл., в Республике Кыргызстан - 384,3 долл. и в Республике Таджикистан 396,3 долл. Самым низким этот показатель является в Кыргызстане. В Республике Таджикистан этот показатель после Кыргызской Республики ниже, чем в других анализируемых странах.

В современных условиях развития общества возникают различные потребности в модернизации во всех сферах национальной экономики, в том числе и в высшем профессиональном образовании, в соответствии с темпами развития мировой сферы образования. Можно сказать, что основу модернизации сферы высшего профессионального образования составляют следующие элементы: обмен образовательными программами и академическая мобильность студентов, привлекательность финансовых средств работодателей и граждан как основного источника инвестиций в высшие учебные заведения, целенаправленное, эффективное и обоснованное использование бюджетных средств для обеспечения равного доступа к условиям образования в высших учебных заведениях для всех граждан.

В диссертации анализируется, оценивается и сравнивается доля студентов от общей численности населения в некоторых странах (таблица 9).

Таблица 9. - Соотношение численности студентов и населения в некоторых странах в 2021 году

Страны	Численность населения (тыс. чел)	Численность студентов (тыс. чел)	Доля студентов в общей численности населения (%)
США	327200,0	11748,3	3,6
Российская Федерация	146900,0	3070,2	2,1
Германия	82790,0	2645,5	3,2
Франция	66890,0	2616,6	3,9
Япония	126100,0	3670,4	2,9
Республика Казахстан	18400,0	542,5	2,9
Республика Узбекистан	31900,0	297,6	0,9
Кыргызская Республика	6400,0	162,0	2,5
Республика Таджикистан	9506,0	245,9	2,6

Источник: составлено автором

По данным таблицы 9, из 9 стран, по которым имеются статистические данные о доле студентов в общей численности населения, Республика Таджикистан находится на 6 месте. На первом месте находится Франция, где в высших учебных заведениях страны учатся 3,9% всего населения. На втором месте - США, в высших учебных заведениях страны обучается 3,6% населения. На третьем месте оказалась Германия, где в высшых учебных заведениях обучаются 3,2% всего населения. Республика Таджикистан по этому показателю находится на шестом месте, опережая Республику Узбекистан, Республику Кыргызстан и Российскую Федерацию. На последнем месте находится Республика Узбекистан, где в высших учебных заведения обучается 0,9% населения.

В работе автор провел анализ иоценку эффективности инвестиций в сфере образовательных услуг страны с точки зрения экономики домохозяйств и государственного бюджета. Понятно, что переход к рыночной экономике радикально изменил источники финансирования образования. В настоящее время, помимо государственного бюджета, система образования финансируется за счет спонсоров (предприятий, домохозяйств). Анализ статистических данных показал, что в высших учебных зоведениях республики более 60% студентов обучается на договорной основе. Расчеты показали, что около 70% финансирование инвестиции образовательных услуг высшого профисионального образования приходится на долю родителей и спонсоров.

В исследовании обоснован применение показателя дissконтированого эффекта в сфере услуг высшого образования. Разница между величиной затрат и дисконтированной выгодой - «чистый доход (NPV)» считается определяющим критерием любого инвестиционного проекта. То есть в диссертации чистый доход (NPV) используется в качестве метода определения оккупаемости инвестиций. Наряду с затратами на образование и доходом при использовании чистого дохода (NPV) также считается необходимым использовать среднюю банковскую процентную ставку.

Результаты проведенного анализа в диссертации показывают, что результат чистого дохода в сфере энергетики, медицины и сельского хозяйства отрицательный. Это означает, что в течение всего периода деятельности специалисты этих сфер в стране не могут окупить инвестиции, потраченные на обучение (табл. 10).

Таблица 10. - Доля показателя чистого дохода в сфере ВПО Республики Таджикистан (млн сомони)

Показатели	Сферы			
	энергетика	Финансы	медицина	сельское хозяйство
Чистая приведенная стоимость (**NPV**)	-4446,8	7558,5	-45213,6	-23541
Срок окупаемости (в годах)	не имеет	4	не имеет	не имеет

Источник: Составлено на основе данных информационно-методического руководства абитуриента Национального центра тестирования при Президенте Республики Таджикистан и Агентства по статистике при Президенте Республики Таджикистан.

По результатам проведенных исследований в диссертации составлен график модели процесса формировагия человеческого капитала и его результативности (рис. 1).

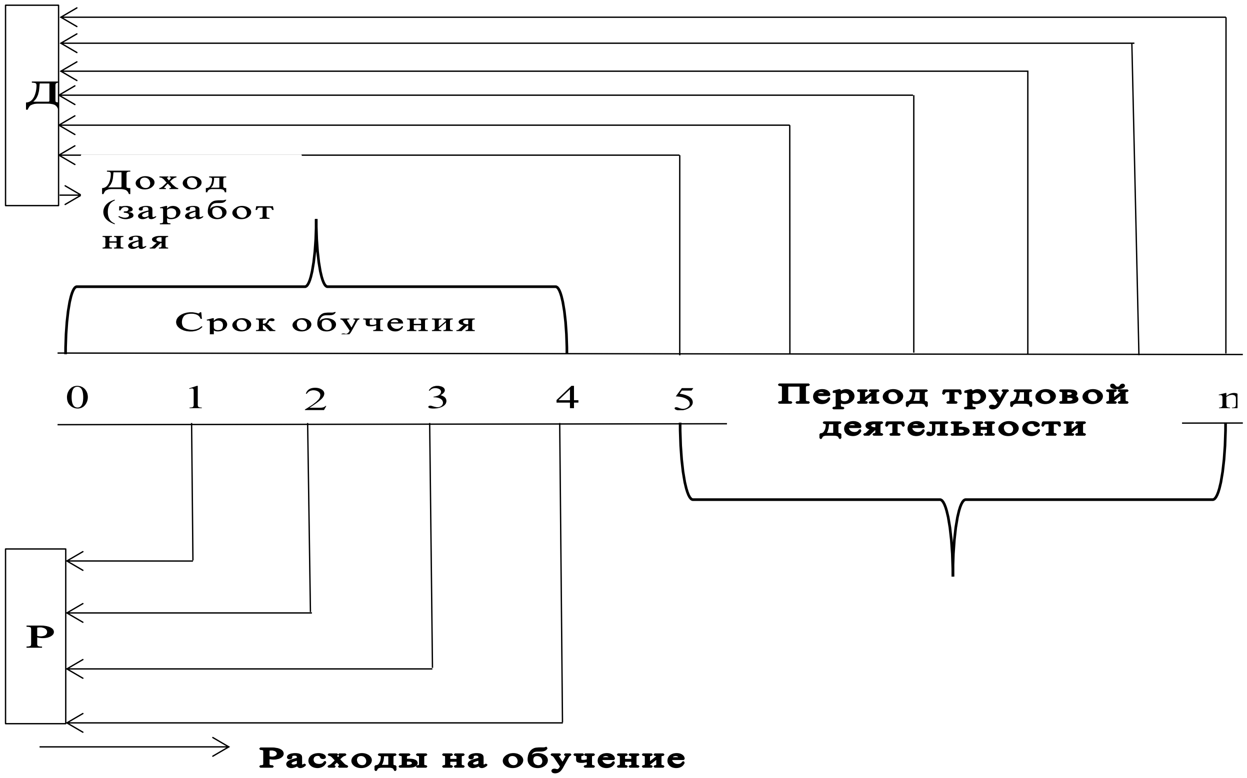

Рисунок 1. Модел процесса формирования человеческого капитала и результативность по нему

Источник: авторская разработка

С целью анализа зависимости общего объема валового внутреннего продукта от объема финансирования сферы высшего профессионального образования в диссертации было проведено регрессионно-корреляционное исследование.

$$y = 16965 + 77{,}601x$$

$$R^2 = 0{,}9186$$

В результате анализа в диссертации определено, что R^2 равен 0,9186, значит данный показатель свидетельствует о том, что финансирование сферы услуг высшего профессионального образования страны имеет тесную регрессионную зависимость от объема ВВП.

Анализ инвестиционных процессов в сфере услуг высшего профессионального образования страны показал, что в последние годы интерес молодежи к ВПО имеет регрессивную тенденцию, что является одой из основных причин уменьшения притока частных и коллективных инвестиций в учреждения высшего образования страны. Наши исследования подтвердили, что эта тенденция во многом связана с низким уровнем заработной платы в различных сферах народного хозяйства страны, особенно в сфере здравоохранения, сельского хозяйства, образования и т. д.

В диссертации делается вывод, что система оплаты труда в этих ключевых сферах экономики Республики Таджикистан нуждается в серьезных реформах, иначе в будущем она может стать основным фактором дальнейшего

снижения интереса молодежи к этим сферам. В этом случае обеспечение экономики страны специалистами с ВПО еще более усложнится.

В третьей главе «Пути повышения эффективности использования инвестиций в сфере услуг высшего профессионального образования» обоснованы привлекательность и эффективных частных инвестиций, оптимальность структуры расходов, увеличение источников бюджетного финансировании и модели финансирования источников инвестиции в сфере образовательных услуг в Республике Таджикистан. Результаты диссертационного исследования привлекательности частных инвестиций в сфере услуг высшего профессионального образования показывают, что в системе услуг высшего профессионального образования организация системы оплаты образования является вопросом снижения бюджетных затрат и эффективного их распределения. по принципу достаточности средств во всех образовательных структурах считается высшим профессиональным университетом страны.

Также в диссертации показано, что в системе услуг высшего профессионального образования организация системы оплаты обучения является вопросом снижения бюджетных затрат и их эффективного распределения по принципу достаточности финансовых средств во всех структурах высшего профессионального образования. в стране.

В диссертации показано, что развитие частного инвестирования в сферу услуг высшего профессионального образования создает конкуренцию между учебными заведениями и дает толчок началу модернизации всей системы ВПО, создает благоприятные условия для развития прогрессивных тенденций в сфере ВПО Республики Таджикистан:

• в сфере образовательных услуг частные инвестиции формируют рыночную стоимость образовательных учреждений, который способствуют повышению внутреного контроля качества образования;

• частные инвестиции влияют на равновесие спроса на образовательные услуги, а устранение структурных деформаций в сфере образовательных услуг;

• частные инвестиции является основным звеном структур спроса на труд и на образовательные услуги, которые в свою очереде оказивают эффективное обеспечение специалистами для развития общества.

В диссертации для решения проблемы использования внебюджетных источников финансирования высшего профессионального образования предлагается следущее:

- формирования блогоприятного инвестиционного климата для частных инвесторов;
- создание привлекательных условий для осуществления предпринимательской деятельности вузами республики;
- расширение перечня вузов как объект инвестирования;

- разработка современных моделей привлечения заинтересованных участников образовательного процесса в инвестирования высших учебных заведений;

- использование опыта развитых и продвинутых мировых чебных заведении в этом направлении.

Исследования в диссертации показали, что одним из основных направлений экономического анализа сферы услуг высшего профессионального образования в условиях повышения значимости государственных финансов является оценка бюджетных расходов и их влияние на результаты образовательного процесса.

Отмечается, что одной из главных проблем в системе высшего профессионального образования на сегодняшный день является нехватка финансовых ресурсов. Основная причина этого ограничения – институциональное несовершенство экономики нашей страны (рис. 1).

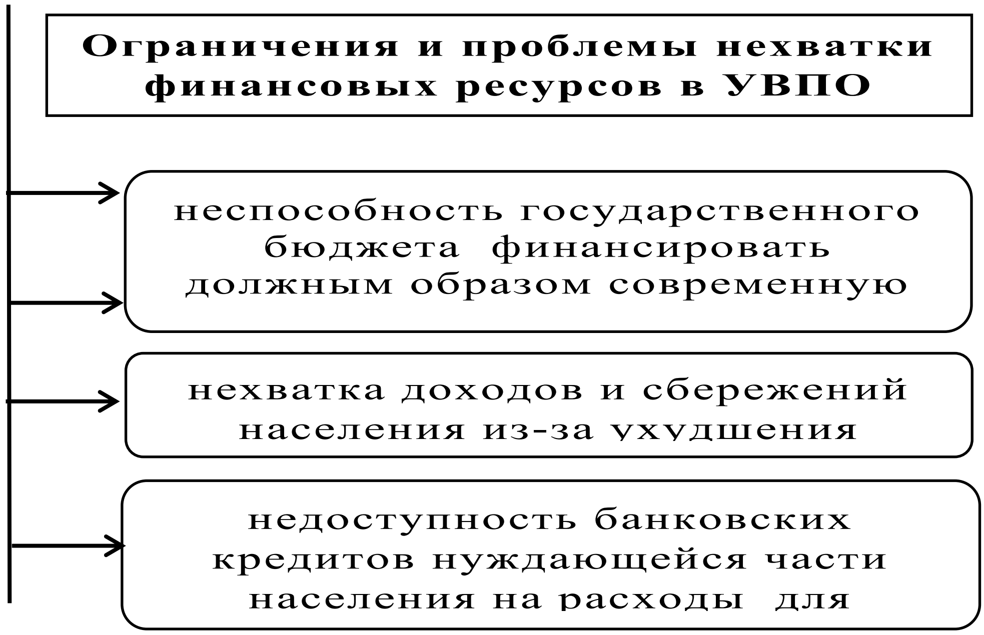

Рисунок 2. Основные проблемы нехватки финансовых ресурсов в учреждениях высшего профессионального образования РТ

Источник: составлено автором.

В диссертации отмечается, что для достижения целей, поставленных по увеличению или повышению эффективности бюджетных средств в сфере услуг высшего профессионального образования, необходимо выполнить следующие работы:

- в учреждениях высшего профессионального образования создать самостоятельные исследовательские центры;

- в целях использования на практике трудов и результатов научных исследований ученых этих учреждений должны быть организованы специальные центры координации науки с практикой;

- должна быть организована разработка бизнес-плана подготовки специалистов, который должен учитывать все самые современные требования международного рынка труда;

- для определения бюджетных мест в учреждениях высшего профессионального образования должны быть выбраны необходимые специальности, а их перевод с одной специальности на другую должна быть законодательно запрещена ;

- обучение и осуществление предпринимательской деятельности учреждениями высшего профессионального образования в рамках профильной деятельности;

- за счет бюджетных средств должны быть организованы специальные фонды для прохождения международной аккредитации;

Относительно эффективности бюджетных затрат в сфере образовательных услуг необходимо диверсифицировать свои расходы, чтобы противостоять этим крайностям и осуществлять деятельность на рынке труда с наилучшими результатами. В развитых странах для диверсификации источников финансирования университеты используют следующие виды деятельности: фандрайзинг (от англ. языка (fundraising) - деятельность по сбору средств и организации денежных фондов для благотворительных фондов или на развитие образовательных услуг), управление рисками, стратегическое финансовое управление, управление портфелем исследований и т. д.

На основе изучения опыта развитых стран также в диссертации по диверсификации расходов государственного бюджета в сфере услуг высшего профессионального образования показан «целевой капитал», который по другому называется эндаументом (от английского слова endowment - целевые фонды, используемые для некоммерческих целей, то есть финансирования образовательных, медицинских учреждений и учреждений исскуства). В учреждениям высшего профессионального образования формируется специальный совет по использованию целевого капитала с целью определения эффективности использования привлеченных ресурсов. Эндаумент – это не только дополнительный фонд финансирования, но и уникальная связь между университетами и выпускниками, которые вносят вклад в развитие науки и своего университета.

Что касается основной необходимости диверсификации структуры расходов в сфере высшего профессионального образования Таджикистана, то в работе показано, что прогресс науки, техники и технологий вляет на качество получения знаний и навиков и в этом качестве повышается качество образования. Совершенствования структуры расходов в сфере образовательных услуг далжно носить постояний характер. То есть изменения в структуре затрат в этой важной сфере должны осуществляться с учетом изменений в современном мире.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Основные научные результаты диссертации

1. Исследование теоретических процессов инвестирования показало нам, что все отечественные и зарубежные ученые истолковали сущность инвестирования в зависимости от своего видения и своих исследований. В целом, несмотря на то, что инвестиции определяются в разных формах и

значениях, они заняли одну из центральных позиций в теории и практике рыночной экономики.

2. Сфера образовательных услуг в современном обществе считается важнейшим направлкеием развития экономики. Исследователи рассматривают сферу образовательных услуг, особенно сферу услуг высшего профессионального образования, наряду с другими факторами производства и даже этот фактор ставят выши других факторов. Роль образовательных услуг во всех инновационных достижениях современного мира считается первостепенной.

3. В современных условиях развития общества конкурентоспособной считается лишь та экономика, которая сочетает в себе наукоёмкость и высокие технологии управления, то есть интеллектуальный капитал считается важнейшим фактором экономического прогресса наряду с другими факторами производства. Такая экономика является одной из форм эффективного управления инвестиционными процессами которые в значительной степени влияют на другие экономические показатели: производительность труда, капиталоемкость и др.

4. Анализ и изучение опыта развитых стран современного мира позволяет сделать вывод о том, что инвестиционным процессам в сфере ВПО в этих странах придается большое значение, в том числе, и различным источникам инвестирования в данную сферу.

5. Поскольку наблюдается неравномерное, несбалансированное распределение инвестиции по отраслям и сферам экономики, то возникает необходимость в повышении инвестиционной привлекательности и увелечения объема частных инвестиций, что канечном итоге является важным направлением активизации инвестирования в системе высшего профессионального образования.

6. Инвестирование в сферу услуг высшего профессионального образования считается важнейшим средством увеличения человеческого капитала. С этой точки зрения исследования, проводимые в этом направлении отечественными учеными, представляют собой малую часть научного обоснования данного процесса. На наш взгляд, будучи важным условием развития человеческого капитала инвестиции в ВПО способствуют повышению качества и уровня образования, включая переподготовку и повышение квалификации работников сферы ВПО.

7. Современное состояние сферы ВПО требует далнейших углубленных научных исследований, теоретических и практических обоснований необходимости создания благопрятного инвестиционного климата в данной сферы.

Рекомендации по практическому использованию результатов:

1. Целевое и эффективное использование бюджетных средств во всех отраслях экономики, в том числе в сфере услуг высшего профессионального образования, находится под особым контролем государства. Потому что целевое использование этих инструментов невозможно без серьезного

контроля. Поэтому в системе управления и целевого контроля бюджетных средств организованы различные надзорные органы, основной целью которых является контроль за эффективностью использования бюджетных средств. С этой точки зрения необходима реализация в сфере услуг высшего профессионального образования подушевого финансирования[6-А], [8-А].

2. В целом следует отметить, что сфера услуг высшего профессионального образования страны может стать важнейшей сферой инвестирования, и что уровень заработной платы в отраслях экономики должен соответствовать требованиям рынка. Потому что сфера высшего профессионального образования считается основным двигателем подготовки специалистов для всех сфер хозяйствования. Спрос рынка труда на мировом уровне в современных условиях высок на те специалисты, которые смогут выполнить работу в установленные сроки и с высоким качеством. Певоначальной основой доведения специалиста до этого уровня считается высшее профессиональное образование. Даже в равитых странах современного мира сфера высшего профессионального образования по сравнению со всеми ресурсами и факторами производства имеет большую ценность. Поэтому, по нашему мнению, Правительству Республики Таджикистан необходимо, наряду с другими приоритетными сферами организовать инвестиционную среду в сфере высшего профессионального образования в соответствии с современными требованиями, то есть внести изменения в Законодательство страны на основе обобщения современного мирового опыта [2-А].

3. В основу концепции инвестирования в сферу услуг высшего профессионального образования в Республике Таджикистан положены принципы рыночной экономики. Прежний организационно-экономический механизм сферы высшего профессионального образования и в целом всей сферы образования в стране основывался на государственном заказе и бюджетных средствах. Согласно современному организационно-экономическому механизму сферы высшего профессионального образования Таджикистана, образовательные услуги используются исходя из прямых потребностей потребителей этих услуг, которыми являются конкретные семьи, предприятия и государство. Поэтому необходимо расширить стимулирование предпринимательской деятельности в направлении сферы услуг высшего профессионального образования в стране. [2-А], [4-А].

4. Опыт показывает, что использование кредитных источников во всех сферах экономики в большинстве случаев приносит большие дивиденды. Сфера услуг высшего профессионального образования, отражающая прогресс и перспективы всех отраслей экономики, считается отстащей в использовании кредитных источников. Исходя из имеющегося опыта, в зависимости от уровня доходов населения, уровня платежеспособности обучающихся, при оплате суммы договора за обучение в УВПО во многих случаях возникают проблемы. В связи с этим мы предлагаем на подобие ипотечных кредитов для студентов или обучающихся УВПО организовать льготные долгосрочные кредиты. [2-А], [7-А].

5. В диссертации доказано, что в большинстве вузов страны специализированные учебные и исследовательские лаборатории не созданы, или созданы не на достаточном уровние. Отсюда, в диссертации вузам республики рекомендуется расширить сеть специализированных инновационных учебных и специализированных лабораторий, которые станут важным фактором повышения качества высшего образования. Существование специализированных инновационных учебных и исследовательских лабораторий считать обязательным условием продвижения образовательной деятельности вузов.[8-А].

6. Наряду со знаниями и опытом работы здоровье считается одним из основных показателей состава человеческого капитала, что без здоровья человек не может использовать свои знания и умения для развития общества. Модель развития человеческого капитала в стране, представленная в параграфе 2.3. должно быть реализовано [1-А], [2-А], [5-А].

Список опубликованных работ автора по теме диссертации:

Статьи в рецензируемых журналах

[1-А]. Султонов А.Н. Аҳамияти сармоягузориҳои хусусӣ дар таъмини молиявии муассисаҳои олии касбӣ [Матн] / Тошматов М.Н., Султонов А.Н. // Паёми Донишгоҳи давлатии тиҷорати Тоҷикистон // Бахши иқтисодӣ.– № 4 (29). Душанбе, 2019. – С. 191-194.

[2-А]. Султонов А.Н. Нақши маблағгузориҳои буҷетӣ дар таъмини рушди соҳаи маориф ҳамчун омилт асосии рушди иқтисодиёт [Матн] / Султонов А.Н. // Паёми Донишгоҳи давлатии тиҷорати Тоҷикистон // Бахши иқтисодӣ.– № 1 (26). Душанбе, 2019. – С. 79-82.

[3-А]. Султонов А.Н. Имкониятҳо ва равандҳои ҷалби лоиҳаҳои сармоягузории хориҷӣ ба соҳаи таҳсилоти олии касбии Ҷумҳурии Тоҷикистон[Матн] / Султонов А.Н. // // Паёми Донишгоҳи давлатии тиҷорати Тоҷикистон // Бахши иқтисодӣ.– № 2 (36). Душанбе, 2021. – С. 228-232.

[4-А]. Султонов А.Н. Самаранокии сармоягузориҳо дар соҳаи таҳсилоти олии касбии Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / Тошматов М.Н., Султонов А.Н. // Паёми Донишгоҳи технологии Тоҷикистон, № 3(54). - Душанбе: ДТТ, 2023. – С. 234 - 242

Статьи в других научных изданиях

[5-А]. Султонов А.Н. Соҳаи таҳсилоти олӣ ва накши он дар рушди иқтисодиёти кишвар [Матн] / Султонов А.Н. // Маводи конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ-амалӣ дар мавзӯи “Масъалаҳои таъмини самаранокии ҳамбастагии илм ва истеҳсолот”, Донишгоҳи технологии Тоҷикистон (20-21 ноябри 2020). Кисми 2. - Душанбе: ДТТ, 2020. - С. 212-214.

[6-А]. Султонов А.Н. Сармоягузориҳои хориҷӣ дар рушди соҳаи таҳсилоти олии касбии Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / Маводи конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ-амалӣ дар мавзӯи “Масъалаҳои таъмини самаранокии ҳамбастагии илм ва истеҳсолот”, Донишгоҳи технологии Тоҷикистон (20-21 ноябри 2020). Кисми 2. - Душанбе: ДТТ, 2020. - С. 209-211.

[7-А]. Султонов А.Н. Зарурати объективии навсозии хизматрасониҳои таълимоти олии касбӣ дар Тоҷикистон ҳамчун муҳимтарин омили рушди саноаткунонии босуръат [Матн] / Маводи конференсияи илмӣ-амалии байналмилалӣ дар мавзӯи «Заминаҳои илмӣ-техникӣ ва иқтисодии саноатикунонии босуръати Ҷумҳурии Тоҷикистон» Донишгоҳи технологии Тоҷикистон (24-25 ноябри 2023). Қисми 2.- Душанбе: ДТТ, 2023. - С. 94-97.

[8-А]. Султонов А.Н. Сарчашмаҳои муосири сармоягузориҳо ба соҳаи ҳизматрасониҳои таҳсилоти олии касбӣ [Матн] / Маводи конференсияи илмӣ-амалии байналмилалӣ дар мавзӯи «Заминаҳои илмӣ-техникӣ ва иқтисодии саноатикунонии босуръати Ҷумҳурии Тоҷикистон» Донишгоҳи технологии Тоҷикистон (24-25 ноябри 2023). Қисми 2.- Душанбе: ДТТ, 2023. - С. 99-102.

АННОТАТСИЯ

ба автореферати диссертатсияи Султонов Абдураҳмон Неъмонович дар мавзуъи «Баланд бардоштани самаранокии равандҳои сармоягузорӣ дар соҳаи хизматрасониҳои таҳсилоти олии касбӣ дар Тоҷикистон» барои дарёфти дараҷаи илмии номзади илмҳои иқтисодӣ аз рӯйи ихтисоси 08.00.05.02 – Хизматрасонӣ дар соҳаҳои илм, маориф ва иҷтимоиёт

Калидвожаҳо: низоми маориф, сармоягузорӣ, сармояи инсонӣ, даромад, фондҳои асосӣ, сарчашмаҳои ғайрибуҷетӣ, сарчашмаҳои буҷетӣ, хароҷот, захираҳои молиявӣ.

Мақсади таҳқиқоти ба анҷомрасида омӯзиши ҷанбаҳои назариявӣ ва амалии татбиқи натиҷаҳои самаранокии равандҳои сармоягузорӣ ба соҳаи хизматрасониҳои таҳсилоти олии касбӣ дар мамлакат ба ҳисоб меравад.

Дар таҳқиқоти рисолаи диссертатсионӣ аз усулҳои гуногуни таҳлилӣ ба моандӣ, мушоҳида, абстраксияи илмӣ, ҷадвалсозӣ ва графиксозӣ, таҳлили иқтисодӣ-математикӣ ва молиявӣ, усулҳои муқоисавӣ, усулҳои коррелятсионӣ-регрессионӣ истифода шудаанд. Истифода намудани усулҳои номбаршуда имкони кушодани аҳамияти самаранокии сармоягузориҳоро ба соҳаи хизматрасониҳои таҳсилоти олии касбӣ бештар намуд.

Асоси натиҷаҳои ба дастомада ва навгонии илмии таҳқиқотро ҷанбаҳои зерин ташкил менамоянд: Дар таҳқиқоти диссертатсионӣ асосҳои назариявӣ таҳқиқ ва истифодаи равандҳои сармоягузорӣ, моҳияти иқтисодии сармоя ва амалии истифодаи он, моҳияти соҳаи маориф, махсусан соҳаи хизматрасониҳои таҳсилоти олии касбӣ ҳамчун замимаи афзун намудани сармояи инсонӣ мавриди омӯзиш қарор гирифта шудааст. Ҳамзамон, раванди сармоягузорӣ ба соҳаи хизматрасониҳои таҳсилоти олии касбӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, самтҳои хароҷотбарорӣ дар соҳаҳои муайяни интихобгардида, омилҳои таъсиррасон ба фазои сармоягузорӣ ба соҳаи таҳсилоти олии касбӣ дар мамлакат ва баҳодиҳии лоиҳаҳои сармоягузории буҷетӣ ва ғайрибуҷетӣ ба соҳаи хизматрасониҳои таҳсилоти олии касбӣ гузаронида шудааст. Дар таҳқиқот, инчунин, самтҳои мукаммалгардонии равандҳои сармоягузорӣ ба соҳаи таҳсилоти олии касбӣ, ҷолибнокии сармоягузории хусусӣ, афзуннамоии самаранок истифодабарии сарчашмаҳои малағгузории буҷетӣ ва диверсификатсияи хароҷот ба соҳаи хизматрасониҳои таҳсилоти олии касбӣ мавриди таҳқиқ ва хулосабарориҳо қарор дода шудаанд.

Натиҷаҳои таҳқиқи мавзӯи рисолаи диссертатсиониро метавон дар раванди коркарди санадҳои меъёрӣ-ҳуқуқӣ дар самти хизматрасониҳои соҳаи маориф, ворид намудани иловаҳо ба қонунгузории мавҷуда оид ба хизматрасониҳои соҳаи тасҳилоти олии касбӣ, таҳияи дастуру воситаҳои таълимӣ васеъ истифода намуд.

Соҳаи истифода. Натиҷаҳои таҳқиқотро метавон ҳангоми гузаронидани корҳои илмӣ-таҳқиқотӣ оид ба баланд бардоштани самаранокии равандҳои сармоягузорӣ дар тамоми соҳаҳои хоҷаги халқ истифода намуд.

АННОТАЦИЯ

на автореферат диссертации Султонова Абдурахмон Неъмоновича на тему «Повышение эффективности инвестиционных процессов в сферу услуг высшего профессионального образования в Таджикистане», на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.00.05.02 – Услуги в науке, образование и социальной сфере

Ключевые слова: система образования, инвестирование, человеческий капитал, доход, основные фонды, внебюджетные источники, бюджетные источники, расходы, финансовые ресурсы.

Цель выполненного исследования - изучение теоретических и практических аспектов разработки результатов эффективности инвестиционных процессов в сферу услуг высшего профессионального образования в стране.

В диссертационном исследовании использовались различные методы анализа такие как: наблюдение, научная абстракция, табулирование и графическое представление, экономико-математический и финансовый анализ, сравнительные методы, научный и финансовый, корреляционно-регрессионный. Использование перечисленных методов дало возможность раскрытия значения эффективности инвестиций в сферу услуг высшего профессионального образования.

Основу полученных результатов и научную новизну исследования составляют следующие аспекты: В диссертационном исследовании изучены теоретические основы исследования и использования инвестиционных процессов, экономическая сущность инвестиций и его практическое использование, сущность сферы образования, особенно сферы услуг высшего профессионального образования как основы увеличения человеческого капитала. В то же время, исследовано процесс инвестирования в сферу услуг высшего пофессионального образования в Республике Таджикистан, направления окупаемости затрат в определенных избранных сферах, факторы, влияющие на инвестиционный климат в сфере высшего профессионального образования в стране и дана оценка бюджетных и внебюджетных инвестиционных проектов в сферу услуг высшего профессионального образования. В диссертации также исследованы и сделаны выводы о направлениях совершенствования инвестиционных процессов в сфере высшего профессионального образования, привлекательности частных инвестиций, повышении эффективности использования источников бюджетного финансирования и диверсификации затрат в сферу услуг высшего профессионального образования.

Результаты исследований проведенных в диссертации могут быть широко использованы в процессе разработки нормативно-правовых актов в сфере образовательных услуг, внесении дополнений в действующее законодательство об услугах в сфере высшего профессионального образования, разработке образовательных методических и учебных пособий.

ANNOTATION

on the abstract of the dissertation of Sultonov Abdurakhmon Nemanovich on the topic "Increasing the efficiency of investment processes in the sphere of higher professional education services in Tajikistan", for the degree of candidate of economic sciences in the specialty 08.00.05.02 – Services in science, education and social sphere

Key words: education system, investment, human capital, income, fixed assets, extra-budgetary sources, budgetary sources, expenses, financial resources.

The purpose of the research is to study the theoretical and practical aspects of developing the results of the effectiveness of investment processes in the sphere of higher professional education services in the country.

In the dissertation research used various methods of analysis such as: observation, scientific abstraction, tabulation and graphical representation, economic-mathematical and financial analysis, comparative methods, scientific and financial, correlation and regression. The use of these methods made it possible to reveal the significance of the effectiveness of investments in the sphere of higher professional education services.

The basis of the obtained results and the scientific novelty of the study are the following aspects: the dissertation studied the theoretical foundations of the study and use of investment processes, the economic essence of investments and its practical use, the essence of the education sector, especially the sphere of higher professional education services as the basis for increasing human capital. At the same time, the process of investing in the sphere of higher professional education services in the Republic of Tajikistan, the directions of cost recovery in certain selected areas, factors influencing the investment climate in the sphere of higher professional education in the country have been studied and an was given the assessment of budgetary and extra-budgetary investment projects in the sphere of higher professional education services. The dissertation also studied and conclusions were made on the directions of improving investment processes in the sphere of higher professional education, the attractiveness of private investment, increasing the efficiency of using budget financing sources and diversifying costs in the sphere of higher professional education services. The results of the research conducted in the dissertation can be widely used in the process of developing regulatory legal acts in the field of educational services, amending the current legislation on services in the field of higher professional education, developing educational methodological and teaching aids.